

Ціна: 40 центів.

НОВІ ДНІ

• NOWI DNI •

УНІВЕРСАЛЬНИЙ ІЛЮСТРОВАННИЙ МІСЯЧНИК

РІК III

ЛИСТОПАД — 1952 — NOVEMBER

Ч. 34

НАЙВАЖЛИВІШІ ВІДОМОСТІ ПРО ОСОБИСТІ БАНКОВІ СПРАВИ

Два типи складання грошей у банку
в залежності від Ваших потреб.

...одна з серії.

ЗАПИТАЙТЕ МЕНАЖЕРА

Ідучи назустріч клієнтам у фінансових операціях The Canadian Bank of Commerce має два типи конт:

1. Ощадностевеkonto. Є цеkonto, що приносить відсотки. Ваші постійніощадності, з яких Ви не платите Ваших зобов'язань, творить його основу. Проте і на ціощадності Ви маєте право виставити чеки. Виплачених чеків Ви не дістаєте, але на домагання можете їх оглянути в банку.

2. Контотокенто. Цьогоконтотокенто вживають люди, підприємства й організації, які хочуть виплачувати чеками свої рахунки. Кожного місяця банк звітує про стан депозиту, виплачених чеків і повертоток зреалізовані чеки.

Місцевий менеджер банку радо допоможе Вам вибрати відповідне для васkonto. Не забудьте, що кожна філія Канадійського Торговельного банку диспонує всіма родами банкової обслуги.

The Canadian Bank of Commerce

Вітає Вас...

ГОЛОВНА КОНТОРА
В ТОРОНТО

ПОНАД 600 ВІДДІЛІВ У КАНАДІ.

НА РОЗБУДОВУ ЖУРНАЛУ ЖЕРТВУВАЛИ:

1. Подубинська Л., Маіамі, Флорида, США \$2.00

НОВИХ ПЕРЕДПЛАТНИВ ПРИЄДНАЛИ:

1. Мілонадіс, Форт Брег, Н. К., США. 1
 2. М. Олійник, Форт Віліям, Онт. 1
 3. О. Одліга, Аделаїда, Австралія 2
- Дякуємо всім названим тут особам за їх щире став-

лення до журналу. Просимо всіх інших наших читачів прийняти участь у пробиванні муру байдужості, яким обводиться обиватель від культурного процесу нашої еміграції.

Редакція

НА 1-Й СТОР. ОБКЛАДИНКИ: Всесвятська церква над Економською брамою Києво-Печерської Лаври. Був гетьмана І. Мазепи.

“НОВІ ДНІ”

Універсальний ілюстрований місячник. Видає в-во “Нові Дні”, головний редактор — Петро Волиняк.

Умови передплати:

Канада — річна: \$ 3.00, піврічна: \$ 1.75.
ЗДА — річна: \$ 3.00 американських, піврічна: \$ 1.75 американських.

ЗМІНА АДРЕСИ: 10 центів (можна канадійськими поштовими марками).

Замовлення і гроші слати на адресу:

NOWI DNI
Box 452, Term. “A”
Toronto, Ontario, Canada.

НАШІ ЗАКОРДОННІ ПРЕДСТАВНИЦТВА:

В Англії: Mr. T. Seliger,
10 Pool Str.
Bolton, Lancs., England.

Передплата в Англії: річна — 1½ фунта.

В Аргентині: “Peremoha”
25 de Mayo 479 (26)
Buenos Aires,
Argentina.

Передплата в Аргентині: річна — 25 пезів,
піврічна — 15 пезів.

В Австралії: Miss O. Odlyha
G. P. O. Box 933 N, Adelaide, S. A.
Передплата в Австралії: річна — 1½ фунта.

“Nowi Dni”, a Ukrainian Monthly. Editor: Petro Wolyniak.

Address: Nowi Dni, Box 452, Term “A”, Toronto, Ont., Canada

ЩО ДЕННИК

Говорили про теперішній внутрішній стан в Україні. Мало, зовсім мало втішного, хоч останніми днями виникають ознаки деякого покращання. Треба надіятись, треба вірити. Я потвердив цю думку своїми спостереженнями над нашим наддніпрянським селянством — був там завжди сильний спротив чужій пригноблючій неволі, залишився він і тепер. І селянин вірить тільки в себе, вірить, що зрештою після всіх страждань чогось кращого доможеться. Цікаво ще: нічим ця людина не виявила специфіки свого особливого становища. Дуже проста поведінка, філософськи заглиблена думка. Непримушена житейська звичайність, стареча, набута довгим досвідом мудрість. Навіть натяк на якубудь церковницьку обмеженість виключений був його світкістю, і нагадав мені чомусь (серед навали книжок у цій його кімнаті!) — нашого мудрого українського діда... на пасіці...

28. III.

Неділя. Сирій день. Зранку понаписував листи Руті, Костюкові, Самчукові, Базилевському. Увечорі на 5 год. запрошений до Єндика, де мають ще бути Стефанік, Гірняк, Добровольський.

Вчора зустрів із старим П. Карманським. Пили пиво. Жалівся він, що його тепер гнітять за услужливу поведінку перед більшовиками. — Тільки місяць тому прийняли до членів спілки. Мовляв, інші тоді теж запобігали перед більшовиками (напр. Шкрумеляк, Шаян, Цурковський), але їм якось минулося, а з нього зробили громозвід. Я хотів йому сказати, що він, порівняно з ними, — визначніша й відповідальніша постать і що він справді перед більшовиками перестарався, але вирішив не завдавати старому зайвої досади, промовчав. Він каже, що написав чимало нових речей. Розповідав про останні хвилини В. Пачовського, який перед смертю дуже розчарувався в своїй проницькій орієнтації. Пачовському поклали в труну (так він заповів) того камінчика із Золотих Воріт, що він привіз із Києва 1940 р., і найулюбленішу книжку творів. А похорон був велелюдний та імпозантний, про що небіжчик також завжди мріяв.

Учора обідав з двома кубанцями-втікачами — редактор ставропольської газети й педагог із Краснодару. Редактор, хоч називає себе українцем, але говорить російською мовою, типовий русачок. І лає галичан за націоналістичну обмеженість, за упереджене ставлення до них обох з боку львов'ян. Я, звичайно, виправдував і захищав галичан. Смішно й приємно було спостерігати, як ці два недоноски

корчилились. Атож, українці — це справді щось відмінне, самобутнє, яке ще покаже всім свою непоступливість і силу.

29. III.

Вчора у Єндика кріпко випили. Сп'янів, чого давно, давно вже не було. Гірняк, теж п'яний, вів мене додому темними вулицями, поцілував на останку, а вдома Дуньо ще поставив чарочку якогось особливого питва... Прокинувся о 5-й ранку і почуваю, що виспався. Легко мені, добре мені — краса!... Я напився холодної води і враз знову оп'янів, знову ліг, проспав аж до 8 год., вже й п. Олена гукала під дверима: "П. Аркадій, чи ви ще спите?" А тепер почуваю себе мляво, розхитано. Сп'яніння ще остаточно не минулося. П'ю холодну воду без кінця, як верблюд. Але поза всім радий, страшенно радий, що можу вже отак випити чарку і організм витримує, — жодних ускладнень у шлунку! Взагалі диво дивне: одразу по приїзді до Львова пішов до Б. Гординського, доброго терапевта. Той розпитав, оглянув, каже, що я майже здоровий, але потребує ще для певности рентгенізації. Другого ж дня у клініці проф. Панчишина мене рентгенізував д-р С., дуже дбайливо вивірів, і виявилось, що моя виразка цілком зажила, шлунок, який раніше був опущений, піднявся, вирівнявся, все в нормі. Говорив я і з пр. Панчишином. Лікарська нарада врешті прийшла до твердого висновку, що мені можна і треба обійтись без операції, треба лише якнайшвидше виїхати для лікування до Моршина, покинути назавжди палити. Я тут швидко почав набирати сил, дарма що харч поганенький і мотають багато. А вночі екзема почала слабшати, зникати. Обличчя майже зовсім стало чисте, сверблячка на тілі дедалі менша. Проте, був я тут у найкращого дерматолога проф. Маркова, він порадив зробити 10 впорскувань "Дехоліні" і зажити якихось крапель. Та й ванни моршинські чимало допоможуть. З Моршином справу я швидко поладнав, маю вже путівку, особисту візитівку з належним розпорядженням від д-ра С. з Кракова. Через два дні, рушаю до Моршина, де мене вже ждуть, бо прочитали про мій від'їзд туди в пресі і недавно перепитували, коли ж саме прибуду. Обставини складаються якнайкраще. На додаток я за цей час іще встиг і зуби як слід полікувати (два вирвав, і були ці два, як виявилось, дуже загрозливі)...

Львів приймає мене надзвичайно гостинно. Яказ за кілька днів перед моїм приїздом з'явилася моя стаття в "Кр. Вістях", у двох числах: "Мобілізація письменників", і це було наче підготовкою до мого приїзду. Про

мою появу на львівських об'їах дуже докладно імпозантно іформували "Наші Дні" два тижні тому, повідомляли також ті самі "Кр. Вісті", називаючи цю появу визначною подією, і "Нова Доба" (орган для українських полонених), і берлінський "Голос", де вміщено великого дописа: "Зустріч з Аркадієм Любченком", а нещодавно Ю. Косач у листі до Гординського надіслав друкований на машині текст радіоповідомлення про мене, що було надане 11. III. радіостанціями Букарешту, Братислави, Риму, Хельсинки, Шанхаю тощо. Ось він:

"In Lemberg ist einer der bekanntesten ukrainischen Schriftsteller Arkadij Lubtschenko eingetroffen, der 23 Jahre in der Sowjet hülle gelebt hat. Mit dem Namen Lubtschenko ist eine geschichtliche Periode des Kampfes der Ukrainer gegen Moskau an der Kulturfront verknüpft. Die Bolschewisten wollten Lubtschenko zwangweise nach Ufa verschleppen, doch es gelang ihm sich in Charkow zu verbergen, wo er den Einmarsch der Deutschen Truppen erlebte. In Charkow war Lubtschenko einer der ersten Organizatoren des Tageszeitung "Nowa Ukraina". Jezt setzt Lubtschenko seine Arbeit fort, insbesondere an seinen Roman, den er noch in der Bolschewistenzeit begann. (Egd. Ko-sn/Gr.)

Допіру принесли мені листа з Варшави від Ю. Липи. Приязний, теплий лист. Посилає свою брошуру "Життєпис Батька" і каже, що Є. Маланюк домагається конче мого приїзду до Варшави та моєї доповіді в Укр. комітеті. Навряд чи це зараз здійснимо, німці не дадуть перепустки.

Цікаві настають часи: німці здається починають розуміти що без розв'язання української проблеми важко або й зовсім неможливо здобути перемогу. Тільки дуже повільно і, видно, неохоче приступають вони до розв'язання цієї проблеми — і хочеться, і колеться, і партія не велить. Половинчастість, дріб'язковість, тупцяння. Доки ж це буде? І чи не буде це загалом пізно? Днями радіоповідомлення: у Винниці створюється якийсь Укр. Національний комітет (очевидно на зразок російського в Смоленську з ген. Власовим на чолі) і починається формування українських добровольчих загонів у... Харкові. Чому в Харкові і чому тільки добровольчих? Це не дасть жадного ефекту, бо кожен скаже собі: "А за що я буду воювати? А коли в полон потраплю, то мене негайно розстріляють, як бандита — інша річ, коли б я був молібізований і користався б, на випадок полону, міжнародним правом захисту". Дурні ці "визволителі" та й годі. Поки не пізно, треба проголосити українську державу, сформувати уряд і заходитися негайно коло створення української національної армії. Об'єктивна дійсність цього вимагає дедалі рішучіше. Партія мусить хоч-не-хоч поступитися своїми доктринами щодо "нижчої" української раси та взагалі винищування слов'ян. Партія помилилась і мусить негайно помилку виправити, бо

для німців тепер "об спригнуть не может бить і речі, вопрос об том, как би слезть..." І вермахт, кажуть, невдоволений. І в Італії серйозні заворушення. І бувають такі випадки, що у Львові в трамвайних вагонах самі німці скидають шнур, який відділяє "чистих" від "нечистих" і пропонують демонстративно "нечистим" заходити й сідати на тій половині, де "нур фюр Дойче". А Москва тим часом починає підкреслену акцію за Україну, Сікорський у Лондоні зазнає неприємностей щодо своїх територіяльних апетитів, а Корнійчука зроблено заступником Молотова. До речі, здається мені, що це — початок кінця Корнійчукової кар'єри. Приберуть його остаточно і при першій же нагоді жбурнуть його геть, як зайву вже ганчірку. Давно знаний метод Москви.

31. 3. (1943)

Завтра рушаю до Моршина. Морока з перекладанням речей. Частина речей залишаю в Гординських. Святослав мене вранці сфотографував — різьбар К... хоче мене "різати" і йому потрібно фото.

Вчора послав мамі посилку: ліки для неї й речі для малого. Мій Лєсюк обдертий, треба його підлатати. Мама в листі, якого одержав 26. 3. просить, щоб малого поки що з Києва не брати, аж допіру восени. Вдома включають нам електричне світло... тоді, коли мене дома нема і коли дні взагалі стали довші. Вчора ж дістав за 39 злот. нові добрі черевики (за талоном) — допоміг С-к, спасибі йому.

Одержав 25. 3. листи від Руті. На Великдень вона не приїде, а поїде з товариством в Альпи. Висловлює радість за мене, вітає, бажає, але почуваю в її поведінці якусь замінку. Може, тому, що я довідався про її велику заінтересованість Й. Позичанюком (від її ж мами) і написав їй, щоб не турбувалась — Позичанюк бо здоровий та цілий працює в Берліні, звідки написав мені цими днями дуже теплого листа. А Руті, видно, після цього стало незручно. Чи, може, вона має там нові захоплення — молодість, весна! Хай собі, це її право, — і я передучора надіслав їй широго листа, у якому ясно даю зрозуміти, що моя присутність у Львові не може її ані в чому обмежувати. Навпаки, мовляв, за її радощі в житті я тільки радітиму, а про щось ґрунтовніше у наших взаєминах не слід і помишляти, бо між нами лежить далека відстань років. Та й те: пішла вона все таки найнебезпечнішою дорогою — театру! Не послухала мене, не пошанувала моєї широкі ради. Буде каятись. В драмі їй, поза всім, бракує голосу. А в музиці — і навіщо їй ота арфа? Як подумаю — досада й відроза бере. Вже обрала б собі рояль. Ні! Арфа! Ах, Боже мій, який сахариний сантимент! Яка вбивча іронія. Закрутилась дівчина без твердого батьківського скерування, та ще й далеко від дому, і може погано скінчити. Жаль, але я тут безсилий.

Ну, що ж... Вертаю трохи назад, згадую. 25. 3. старанно опрацьовував матеріали, а 26.

3. дав до "Н. Д." різні фота Хвильового й Вапліте — травневе число буде присвячене Миколі, і я пообіцяв дати спогади про нього. Зустрів 24. 3. у видавництві Осьмачку — не впізнає мене. Підійшов я до нього, а він підвівся мурмотить: "Я, вибачте, такий схвильований, аж хворий. Я не можу з вами говорити. Я колись потім... Я трохи зміцнію... вибачте..." Ну, чудак та й годі, справді хвора людина. Я одійшов вражений... Щось не гаразд із ним. І тут, у Львові, геть від усіх сторониться, містифікує, одверто сповнений мені переслідування. Як поет, ані трохи не посунувся вперед. Жаль. Пропадає. І нічого вже йому не може. Симович допитувався, як саме розв'язали ми в Києві справу з латинською транскрипцією і, загалом згоджуючись, вносив деякі свої поправки...

У видавництві познайомили мене з Дзисьом, який місяців кілька тому чув більшовицьку радіопередачу про мене: мовляв, приходжу я до фельдфебеля Гестапо й не можу з ним по-німецькому порозумітися, тому пишу пальцем на стіні. Він заявляє, що йому українська культура не треба, але коли довідується, що я можу з чорного робити біле і навпаки, то охоче приймає мене на службу. Потім згадується старий Вуспівський анекдот із моїм "Комбайном", ще якісь висміювання і нарешті обвинувачення в усіх смертних гріхах та тяжкі погрози. Уявляю собі, як це все мусіло бездарно й грубо виглядати! (Саме так тепер виглядає писання комуністичного "Українського Життя" в Торонті про Любченкову "зраду" своєму народові і "вірну службу" німцям! **Ред.**) А передучора мені снились оті "братішки" — ловив мене П. Усенко й многозначно нагадував, що я винен советам багато грошей за моє лікування, хотів мене за допомогою НКВД заарештувати, а я скочив на трамвай, зник у юрбі, потім опинився десь на великому міжнародньому вокзалі...

Моршин, 3. 4. — 43 р.

Окрема кімната в будинку відпочинку УЦК. Третій поверх. Вікно на схід, при якому зараз сиджу. За вікнами жовтаво-сіра трава торішня, голі дерева в саду, переважно дуби з рештками іржавого торішнього листя, далі — залізнична колія, за нею санаторійні будинки, з-поміж них один виділяється написом "Кафе-Тироль" (гай-гай, минула Польща!), а ще далі — помірне узгір'я, що на нього сходять стрункий, густо-зелений ялиновий ліс. Допіру пробіг потяг із Станиславова, повіз карпатське дерево й сіно. День сірий, хмарний, як і вчора. Хвилинами налітає рій білих сніжинок, що враз тануть — дерев'яний хідник від нашого будинку до колії темно виліскує. Я шойно прийшов з кургаузу, де пив натще гірку моршинську воду + дві таблетки Віші. Крім цього, маю прийняти певну кількість га-

рячих борових окладів на живіт та соляних ванн, призначених д-ром Вахнянином, який вчора мене консультував. Потрібна також дієта та достатнє вживання молока та масла, якого якраз бракує в харчовому раціоні будинку УЦК. Харчі тут дуже, дуже скупенькі. Але я поки що маю слоїк перетопленого масла, взятого ще з Києва, а молоко доведеться докуповувати. Хліб дають глевкуватий, грубий, поганий, але д-р В. написав вимогу до дирекції на дієтичний хліб — може, пощастить одержати. Одним словом, починаю рішучий бій з моєю проклятою хворобою, всіх зусиль докладу, щоб її нарешті перемогти. Одночасно, звичайно, добиватиму й екзему отими дванадцятьма солідними набоями, що з такими труднощами ледве добув у Львові, та кулеметним обстрілом крапель, "Неопанкарпіну". Вона, між іншим, в останніх днях знову дається відчувати.

В будинкові прийняли мене добре. Хвилинами аж не віриться, що я в санаторійному будинкові, на курорті. Надзвичайно разючий контраст після Києва, особливо після тієї голодної, моторошної, смертельної для мене осені.

Приїхав сюди 1. 4. увечорі. Знайшов будинок, але не міг знайти входу до нього й зазирнув з веранди крізь вікно до освітленої кімнати: при столику грає з кимось у шахи молодий патлатий Керницький. Я стукнув і наблизив обличчя до скла. Він зиркнув, упізнав, скочив, побіг. Знялась метушня, і назустріч мене вже вийшли директор будинку та д-р С... із Кракова, що якраз на цей час тут об'явився в зв'язку з приїздом швейцарської місії Червоного Хреста. Ми з ним познайомились іще у Львові, в УЦК, де він дав мені візитівку з розпорядженням прийняти мене на лікування до Моршина.

Керницький виявляє зворушливу увагу, водить мене скрізь, ознайомлює, розповідає. Вчора зайшли з ним трохи в ліс (тут ліс і по той бік, на захід), ноги наші м'ярко грузли в зелену мохову, гілки злегка потріскували, сосни вгорі металеві з легким свистінням шуміли ("А сосни гудуть, гудуть... Ех, ви, сосни мої, азійський край!" — згадав я вголос). А він трохи схвильовано розповідав мені про найгіршу св... в місцевому письменницькому середовищі перед двома роками — про С. Тудора й Галана. Виявляється, що в перший день війни С. Тудор, який уже став кандидатом партії і заступав О. Десняка, секретаря Львівської спілки, що пішов у відпустку) — Тудор, мовляв, поспішав до Обкому із готовеньким списком ненадійних, націоналістично настроєних письменників. Біля поштамту упала й вибухла одна з перших німецьких бомб і вбила Тудора. Чи ж не знаменний вияв долі? Оце справді — "преступлення і показання".

(Далі буде)

СОРОК П'ЯТЬ

Спогади з судового процесу СВУ 9. 3. — 20. 4. 1930 року

Не одне арифметичне число ввійде в історію України, як символ боротьби за кращу долю українського народу, за українську державність. Візьмімо "359"; — це не апокаліптичне, чи астрологічне число. Це конкретна реальна кількість українських вояків-героїв, що 21 листопада 1920 року покладали своє життя недалеко від м. Базара на Волині під московсько-більшевицькими кулями під час визвольної боротьби 1917-1920 років.

Друге число "45" — також становить собою конкретну кількість українських інтелігентів, працівників науки, що взяли на свої плечі тягар відповідальності перед большевицькою Москвою за визвольне змагання на ниві культурної праці за кращу долю України. Це сорок п'ять чоловіка різних фахів: академіки, професори, лікарі, інженери, письменники, літератори, кооператори тощо, що сиділи на лаві підсудних на провесні 1920 року в будинку Державної Опери на Римарській вулиці м. Харкова перед більшовицьким верховним Судом у процесі Спілки Визволення України, відомій і позначуваній пізніше скрізь трьома літерами "СВУ".

Згадані два числа становлять тільки офіційно окреслену кількість жертв у цих двох історичних точках, тих кривавих жертв, що їх приніс український нарід на оltар виборюваної української національної ідеї. А скільки не окреслених і не зафіксованих іще тих жертв! Хіба міг би хто тепер перелічити й списати всіх тих людей, свідомих і несвідомих борців за Україну, що або криваво поневіряються в більшовицьких катівнях — Ярославль, Суздаль, Соловки, Кемь, Медвежа Гора, Колима і багатьох інших, що "ім бо нема числа", або давно загинули й могили їхні нікому невідомі. Це жертви, гірко оплакані рідними й близькими, а могили їхні так і залишилися неоплакані.

"359" і "45" є перші числа, що заслуговують на почесне місце в Історії України часів її визвольної боротьби першої половини 20-го століття. Число "359" належить до часів воєнних, а "45" — до періоду так званого "мирного" будівництва теоретичного "соціалізму з переходом до комунізму" на терені колишньої Російської Імперії. А скільки українського люду загинуло за того "мирного" часу, важко збагнути людині, що безпосередньо не пізнала цього, нечуваного своєю жорстокістю, політичного ладу. Колись навіть цариця Катерина II сказала, що "краще 99 винних випустити, аніж одного невинного засудити". А Сталін, цей всесвітній батько всіх катів, улюблений учитель жандарів і неоцінний друг бандитів, пустив нове гасло: "краще 99 невинних засудити, аніж одного винного випустити зі своїх рук". Кожний, хто жив у Радянському Союзі, добре знає, як поширені там брехня, брехливі наклепи й шпигуство серед радянського громадянства і як сама влада захоує до того. Не може не знати цього й Сталін. Відомо, що коли запитали його якось про слідчу тактику і про ставлення до явної брехні в наклепах на людей, він відповів:

"коли в написаному проти людини є хоч 1% правди, то всю решту також треба брати за правду";

Кожна внутрішньо-політична подія викликала в СРСР шалену працю органів ГПУ-НКВД, і тоді до їхніх рук потрапляла сила-силенна люду. Практикувалися дуже часто так звані масові арешти; у таких випадках людність в'язниць і сутеренних казематів за одну ніч збільшувалася якщо не на тисячі, то на великі сотні нових мешканців. Часто-густо потрапляли туди люди абсолютно безневинні, такі, що з політикою нічого спільного не мали. Та ба! Такі люди теж винні, бо з погляду радянського права аполітичної людини не може бути. Коли ти не береш участі в політичному житті, тобто не підпираєш політики уряду, не розпинаєшся за радянську владу, за комуністичну партію та її генеральну лінію, ти вже ворог, злочинець і мусиш відповісти перед тим органом, що ім'я йому ГПУ-НКВД. А після таких масових арештів ішли повільніші, бо кожний із заарештованих "мусів" своїми наклепами потягнути ще кількох; але це робилося вже повагом, не поспішаючи.

Не завжди за причину арештів була в СРСР якась виразно окреслена подія, як ось, приміром, демонстративний виступ партійної опозиції на одному з святкувань большевицької революції, або вбивство секретара Ленінградської партійної організації С. Кірова 1 грудня 1934 року, чи недорід, чи невиконання плану промисловости тощо. Часто відбувалися арешти також і за заздалегідь досконало розробленими теоретично планами якоїсь політичної акції глибшого змісту, або винюханню, з допомогою прислужливих елементів, таємною працею опозиційних мас іншого політичного гатунку.

До останньої категорії належала й справа СВУ. По відомій ухвалі III з'їзду комуністичної партії в 1923 році, на доповідь мало ще знаного тоді Сталіна, про підпертя розвитку національних культур, розпочалися були українізація, білорусинізація, грузинізація, татаризація тощо. І ось в Україні відновився поважний культурно-національний рух. Усі російські газети позакривано, а натомість з'явилося багато нових українських газет, журналів та різних неперіодичних видань; позакривано всі російські середні школи, залишилися самі українські, запрацювала на повну руку Всеукраїнська Академія Наук, запрацювали різні наукові та науково-дослідні Інститути, по всіх містах заклалися лекційні бюра, що взяли на себе українізацію адміністративного апарату, з'явився Інститут Шевченкознавства, Інститут Наукової Мови, Інститут Книгознавства тощо.

Треба сказати, що переважна кількість українців сприйняла підпертя цього руху советами за чисту монету, повірили в правдивість і ширість заходів влади і з запалом взялися до роботи. З підпілля, з нелегального на легальне становище переходить академік Єфремов, з еміграції приїздить академік Грушевський, Ніковський і багато інших політичних діячів визвольного часу вири-

нають з підпілля на Божий світ і стають до праці. Випускають тоді з в'язниці колишнього прем'єр-міністра УНР Голубовича і він стає до інженерної праці в одній із харківських державних установ. Словом, здавалося приспане на довгі роки українське життя заворушилося, де-далі набирало більшого темпу.

І нікому в голову не западала думка про підступність усієї цієї акції. Не вдаючись зараз в глибшу аналіз її, я поставив собі завдання подати ширшому українському суспільству тут в Європі тільки маленьку частку тяжкої епопеї, — кінцевий вислід підступної більшовицької акції — процес СВУ.

Зважаючи на складність і серйозне значення цього процесу, у цьому рефераті покищо подається тільки коротенькі відомості, із спробою тис-лої, і, скажу одверто, обережної характеристики тих осіб, що сиділи на лаві підсудних у приміщенні Харківського Оперового Театру від 9-го березня до 20-го квітня 1920 року, і число яких становить сорок п'ять.

Взято тут той порядок, в якому пройшли ці сорок п'ять осіб перед судом. Подані роки підсудних стосуватимуться до часу суду, тобто до 1930 року. А всіх їх поділено на дві основні групи: Київську і периферійну. До Київської групи належали:

1. Акад. Єфремов С. О. 2. Чехівський В. М. 3. Дурдуківський В. Ф. 4. Гермайзе Й. Ю. 5. Ніковський А. В. 6. письменниця Старицька-Черняхівська Л. М. 7. Гребенецький О. З. 8. проф. Черняхівський О. Г. 9. Ганцов В. М. 10. Павлушков М. П. 11. Матушевський В. Ф. 12. Трезвинський Ю. К. 13. Токаревська Н. С. 14. Заліський А. П. 15. Іваниця Г. М. 16. Дога В. М. 17. Шило К. С. 18. Моргуліс З. Г. 19. Івченко М. Є. 20. Голоскевич Г. К. 21. Холодний Г. Г. 22. Кривинюк М. В. 23. Страшкевич В. М. 24. Шарко В. В. 25. Дубровський В. Г. 26. Туркало К. Т. 27. Підгаєцький В. Я. 28. Кудрицький М. А. 29. Барбар А. О. 30. Удовенко В. В. 31. Болозович А. А. 32. Ботвинівський М. Н. 33. Чеківський М. М.

1. Академік Єфремов Сергій Олександрович — 53 роки, син священика, дійсний член Української Академії Наук, колишній товариш Голови Центральної Ради, колишній лідер Української Партії Соціалістів-Федералістів.

Академік Єфремов автор першої в Україні ґрунтовної і повної Історії Українського письменства. Був головою Історично-Філологічного Відділу Академії і головним редактором великого російсько-українського "Словника Живої Мови", що його на той час вийшло було вже друком три томи, кінчаючи літерою "П".

В очах кожного свідомого українця, хто тільки знав, чи ближче чи коротше, академіка Єфремова, він був вельми поважною й авторитетною особою. Висока принциповість його вдачі немов би не викликала ні в кого жодного сумніву. Людина, що мала за собою довгі роки не тільки науковця, а й політичного діяча, мала б виробити в собі велику силу відпорности до нападів, стійкості й витривалість. На судовому процесі акад. Єфремов, на жаль, не зовсім виправдав це. Серед заарештованих 1929 року в справі СВУ українців старшої

генерації він був, здається, чи не перший. Отже, найперше від нього залежало дати напрямок і силу розвою цій справі. Твердість у переконаннях і свідомість великої відповідальности перед цілою нацією за багатьох людей, заарештованих у цій справі, повинні були б поставити перед акад. Єфремовим не менше тверду альтернативу, — якнайменше говорити, а то навіть більше мовчати. Коли треба було б загинути, то піти на страту, тільки щоб урятувати від загибелі сотні або й тисячі людей. Того бо вимагали висока принциповість і високий обов'язок перед своїм народом.

Можна мати певність у тому, що ГПУ знайшло б іншу зачіпку й причину до того, щоб усеж таки винищити українську інтелігенцію, але того часу сотні людей загинули від надмірної сили, що її дав акад. Єфремов своєму перу в ГПУ.

На ділі вийшло так, що акад. Єфремов несподівано виявив слабкодухість і почав визнавати за собою і "содіяні", і що гірше "не содіяні" гріхи, пишучи цілі томи зізнань на передсудовому слідстві.

Розуміється, важко вгадати всі тайни передсудового слідства й зрозуміти, що саме привело акад. Єфремова до того, але наслідки його зізнань були трагічні і для нього і, треба сказати, для всієї свідомої української інтелігенції, що волею обставин мусіла співпрацювати з більшовиками, будши на тому терені відгородженому від усього світу трьома китайськими мурами. Немає сумніву, що до цього в чималій мірі спричинилися ті матеріали, що їх захопило ГПУ з арештом акад. Єфремова. До ГПУ потрапила його книгозбірня, а найголовніше два грубезні зошити його щоденника. Читаючи книжку, акад. Єфремов мав звичку на берегах її сторінок занотовувати свої думки й сентенції з приводу прочитаного, а в щоденнику, зрозуміла річ, він виливав усю свою душу. Крім всіляких політичних, економічних і соціальних своїх міркувань, він записував з українського фольклору все, що доходило до його вуха. А все то те було виключно антибільшовицьке. Отож, і нотатки на берегах книжкових сторінок і його щоденник правили ГПУ за багатющий матеріал до викриття його думок, намірів, сподіванок, мрій і заходів у його діяльності.

Але з його "не содіяними" гріхами справа стояла гірше.

Про факт визнання "не содіяних" гріхів акад. Єфремова може ніхто не міг би говорити, коли б це не виявилось мимоволі на самому процесі в справі листа Чикаленка, якому віддавалося багато уваги й значення. На судовому допиті запитали проф. Гермайзе, як він виконував інструктивні вказівки Чикаленка. Проф. Гермайзе заперечив існування такого листа взагалі. Тоді прокурор запитав акад. Єфремова про цей лист, то останній відповів, що лист був.

"То для чого ж ви тоді таке сказали на суді?"

Акад. Єфремов на це махнув рукою і сказав: "Отаке написав і тепер немає вороття", — і відійшов мовчки.

Поза тим усім акад. Єфремов дуже мила і симпатична людина, і в житті і в спільній праці. Наукова питома вага його також не викликає сумнівів. Та гірка доля його, а найперше українського

народу, що його провідні люди мусять одночасно й підносити його національну культуру, науку, і бути політиками, хоч може вони до того й не зовсім надаються.

Засуджено акад. Єфремова на десять років суворого ув'язнення. Це максимальне, що за тодішніми законами могло бути, бо далі йшла кара на горло. Тим часом, як ті десять років збігли, то й закони радянські спрогресували до 20 років. Через це, треба гадати, по десятиох роках акад. Єфремов не вийшов на волю, бо вже без суду дістав подвоєння кари.

На самому процесі з усього його вигляду видно було, що він переживає неймовірні танталові муки і силою своєї витриманості втамовує важкий трагізм переживань з усього, що сталося.

Де тепер акад. Єфремов і чи взагалі він живий ще, важко сказати. А коли живий, то найімовірніше, що сидить у Ярославській в'язниці, або як її звуть — “живій могилі”. Акад. Єфремов жив одинком і нікого із своєї безпосередньої родини не залишив.

2. Чехівський Володимир Мойсеевич, “53 роки, син священика, колишній член ЦК партії УСД, колишній прем'єр міністрів Уряду УНР, з вищою освітою, колишній керівник автокефальної церкви.”

Завжди суворий з вигляду, на судовому процесі Володимир Чехівський виглядав подвійно суворим. Він був мовчазний. Становище його, проти інших підсудних, безперечно було важче тим, що він після того, як скінчилася національно визвольна революція в Україні, не брався до жодної “корисної” з погляду бішовицької влади роботи, а працював, віддавшись цілком справі української автокефальної церкви.

Усе своє життя проф. Чехівський присвятив українській ідеї. Зовні високий, ставний, гарний, він усею своєю постаттю нагадував апостола, і діяльність його на ниві української національної боротьби носила справді апостольський характер.

Ще будучи молодим, зразу по закінченні духовної академії, він дістав був призначення на місце помічника інспектора Кам'янець-Подільської духовної семінарії. З його появою в цій семінарії, щоправда на сприятливому ґрунті, бо ж ця семінарія дала таких своїх вихованців, як письменник Свидницький Анатоль, що вславився своєю повістю “Люборацькі”, і Руданський Степан, відомий український співоковник, буйним квітом почала зростати українська свідомість. Молодий Чехівський Володимир, як справжній християнин, бо завжди був глибоко релігійною людиною, сіяв своє зерно української правди із суто апостольською вдачею, як сугубо християнську доктрину.

Тим дивніше стає, як у цієї глибоко релігійної людини сполучилися ідеї сучасного соціалізму. Він був український соціал-демократ. І ось як впадав в око дисонанс між модерними соціалістами-безбожниками і соціалістом-християнином Чехівським.

Таким християнином-соціалістом став проф. Чехівський і перед безбожницьким більшовицьким судом. Поводився він спокійно, мовчазно. Коли ж виступив на судовому допиті, тоді розійшовся довгим словом, на глум виставив свої заслуги, як

соціал-демократ. І хотілося ж тоді сказати йому: “не мечить бісера перед свинями”. Але тут проф. Чехівський виявив велику наївність. Він наївно, по дитячому, чи то пак, я гадаю, як цілковитий християнин, по-християнському думав проїняти тих зашкорубілих людей і розтопити їхнє льодове серце та тим стягнути помилування підсудним. Та дарма. Він не розумів того, що самий то суд цей, хоч і Верховний, був цілковитою акторською більшовицькою бутафорією. Судді і прокурори — то були тільки актори в готовій п'єсі, написаній і заздальгедь сецнзорованій в ГПУ.

Засуджено проф. Чехівського також на 10 років суворого ув'язнення. Довший час він був у Ярославлі, пізніше на Соловках. Туди їздила до нього раз на рік його дружина. Але це тривало до кінця карного терміну. Пізніше йому також подвоєно кару й після того зв'язок його із зовнішнім світом перервався. З його родини залилася його дружина, Олена Володимирівна, яка тепер в Америці.

3. Дурдуківський Володимир Федорович, “35 років, син священика, колишній член партії УСФ, завідувач I-ої Київської Школи”.

Від часів Центральної Ради в Києві була I-ша українська гімназія. Це була перша українська школа на Наддніпрянщині, що постала відразу, як тільки впав зі свого трону російський цар. Містилася вона в Покровському монастирі на Львівській вул. ч. 42, але на початках не маючи приміщення вона функціонувала навіть у приватних приміщеннях, як ось на квартирі Шульгиних, батьків пізнішого міністра закордонних справ УНР Олександра Шульгина. За першого директора цієї гімназії був Петро Іванович Холодний, а учителями були В. Дурдуківський, В. Прокопович, — пізніше прем'єр уряду УНР, Л. Чикаленко, Х. Слюсаренко, А. Білецький, В. Липківський. Проте, дущею, головним організатором і пізніше після Прокоповича директором цієї школи був Володимир Федорович Дурдуківський. Як усі казали, і в тому числі він сам, це була його дитина. Своєї родини й дітей він не мав, тим то весь свій хист педагогічний і всю свою душу віддавав цій збірній своїй дитині. За більшовицькою шкільною реформою всі гімназії почали називатися “єдиною трудовою школою”, а директор “завом” (завідувачем). Отож і Володимир Федорович залишився “завом” першої єдиної трудової школи в м. Києві. Змінилася назва, а в суті всередині нічого не змінилось. Той самий вправний педагог, з відповідно підібраним педагогічним складом, провадив справу далі. Без цієї школи він не міг собі уявити життя. Володимир Федорович був втілений педагог. Він сам був суцільна педагогіка. Усі його думки, усі бажання, усі мрії, думки, розмови знаходили зміст і виправдання тільки в педагогіці. Тимто, коли він сів до в'язниці, то втратив усе, усе, що йому було найдорожче. М'якої, лагідної вдачі людина, Володимир Федорович переживав надзвичайну, невимовну трагедію. Саме через те це була найтяжча його драма. На судовому процесі він був дуже пригнічений. Багато понаписувавши на себе, і ніде правди діти, на інших, на передсудовому слідстві, він наївно сподівався большевицького милосердя і, можливо, плекав на-

дію ще повернутися до своєї улюбленої педагогічної роботи. Вона бо йому потрібна була, як повітря й харч. Близько дев'ять місяців ув'язнення зробили з нього діда. На процесі він виглядав не в міру й не в літа своєї старою, кволою людиною. Чулисть та м'якість природи не давали йому змоги втримуватися тут від сліз. Чистими слізьми бідний Володимир Федорович думав прочулити камінне, зашкорубле, поросле брудом більшовицьке серце. Та дарма; навіть їдкою кислотою не відмити й не розм'якшити такого серця.

Дурдуківського Володимира Федоровича засуджено на 8 років суворого ув'язнення, але невдовзі випущено на волю і він жив собі якийсь час спокійно, виходячи з дому тільки до церкви, до якої він ходив молитися мало не щодня. За кілька років його знову заарештовано і від того часу за ним і слід замело.

4. Гермайзе Йосип Юрійович, 37 років, проф. Київського ІНО, колишній член партії УСД.

За короткими офіційними словами з винувального висновку, що віддають, хто такий був проф. Гермайзе, таїться дуже багато. За проф. Гермайзе, як наукову силу, як великого робітника розумової праці, як відданого й палкого патріота й борця за національну українську ідею мало місця в одному вимірі. Це людина кількох вимірів.

Ще за студентських часів, 1912 року, тісний гурток студентів різних високих шкіл у Києві сходився частково на Шулявці, Шулявська вул. ч. 17 в буд. міщанки п. Галушки, з захопленням слухати реферати молодого тоді Йосипа, переважно на літературні теми. Реферуючи Франкового "Захара Беркута" він, будучи іногороднього походження, виявляв стільки експресії українського патріота, що мимоволі запалював найфлегматичнішого слухача. Тільки надприродня якась сила, фатум могли зробити з чужонаційної одиниці такого чесного, відданого члена української нації й дати його українському народові.

Треба було бачити, як це стало мотивом до тонкого і разом з тим гострого, уїдливого глуму на судовому процесі від прокурора — жида Ахматова. Хай дарує читач за може не зовсім цензурне слово, цей паршивець насмілювався тоді своїми брудними руками торкнутися найсвятіших і найделікатніших струн серця та душі чесною і високою розуму людини. Говорячи за Йосипа Юрковича, як його називали друзі, не можна спокійно, без обурення згадувати, а тим більше тоді слухати, як протухлим, що взявся гнійною язвою язиком цей представник більшовицької прокуратури пробував сплямувати те, до чого плями не бралися.

Чимало глуму довелося проф. Гермайзе зазнати на процесі і від нашого "землячка", Громадського Прокурора Любченка Панаса, який пізніше сам 30 серпня 1937 р. загинув ганебною смертю, змушений своїми московськими приятелями пустити собі кулю в лоб, попереду застріливши свою дружину.

Проф. Гермайзе був історик і коли б не це нещастя з СБУ та інші йому умови життя, український нарід мав би другу після проф. Грушевського зірку української історичної науки. Це

людина великої ерудиції, великих знань і багатющої пам'яті. У своїх лекціях, доповідях, рефератах він інших авторів завжди цитував з пам'яті. Марксів "Капітал" він так знав, що в політичних розмовах, чи в доповідях, коли треба було послатися на Маркса, також завжди цитував його з пам'яті, вказуючи мало не сторінку, з якої взято ту чи іншу цитату. Коротко характеризуючи проф. Гермайзе, треба сказати, що він був людиною науки й до кінця відданим українським патріотом. Він не визнавав нічого іншого, як тільки працю в галузі історії, педагогіки й публіцистики.

На процесі проф. Гермайзе тримався, як і завжди, спокійно, витримано. Інколи нервові посмикування й різкі рвучкі рухи виявляли його внутрішнє нервування. Тільки після судового допиту, сівши вже на своє місце, він залився гіркими сльозами. Користаючи з близької віддалі до нього, бо він сидів передо мною в першому ряду, я, будучи в приятельських стосунках із ним, скільки міг знайти потішливих слів і мотивів, пробував розважити його. Він незабаром трошки заспокоївся й оповів мені, як йому гірко було бачити перед собою, та ще й у ролі прокурора над собою, свого колишнього учня, до того ж здібного, найкращого й найулюбленішого учня, що подавав великі надії на борця за українську ідею — Панаса Любченка, і який докотився тепер до такого безсоромного, ганебного ката української справи.

Засуджено проф. Гермайзе на 6 років і він з іншими відвідав Ярославську "живу могилу", а пізніше Соловки. По шістьох роках він вийшов на волю. Йому призначили були до життя м. Саратов, але ненадовго. Через кілька років його знову заарештовано й відтоді вістки за нього припинилися.

5. Ніковський Андрій Васильович, 44 роки, колишній член ЦК УПСФ, колишній міністр закордонних справ Уряду УНР.

Як український діяч, п. Ніковський відомий ще з перед часів першої світової війни, коли був редактором єдиної тоді поважної на терені Російської Імперії української газети "Рада". За спогадами п. Чикаленка, видавця цієї газети, який фактично утримував її на власні кошти, п. Ніковський, молодий тоді студент Університету, дуже здібний, через свою погану вдачу, не дуже надавався на редактора, але по від'їзді з Києва наприкінці 1911 року М. Павликовського і відході від цієї роботи, за браком часу, Єфремова С. О., який готував тоді до другого видання свою "Історію Українського Письменства", мимоволі довелося запросити на редактора п. Ніковського. За його редагування "Рада" пережила кілька критичних моментів через брак відповідного такту свого редактора.

В часі національної революції в Україні п. Ніковський був якийсь час за міністра закордонних справ УНР і, по поваленні її, короткий час перебував в еміграції. На клопотання Академії Наук десь приблизно в кінці 1924-го року йому дозволено було повернутися до Києва і він працював, як редактор "Словника живої мови". Перед процесом СБУ він встиг майстерно проредагувати два томи творів Гоголя в українському перекладі. По-за цією роботою, сибарит з природи, провадив життя, яке не пасувало ні його здібностям ні стано-

вищу. Сприятелювавшись з поетом Максимом Рильським, теперішнім сталінським лауреатом і орденоносцем, вони вдвох щодня висушували не одну пляшку "цілющої", віддаючи праці переважно нічні години, вже перебуваючи в обіймах Бахуса.

На процесі п. Ніковський був чи не найодіознішою фігурою. Ставний, високий, гарний, він справляв на всіх присутніх на процесі людей привабне враження. Та й большевики мали в ньому доброго й привабного помічника в провадженні такого складного завдання, що втіленням його була Спілка Визволення України. Про роль п. Ніковського в цьому процесі буде говорено в іншій праці, що стосуватиметься самої суті процесу і цілої справи, а тут я поставив собі завдання подати тільки більше зовнішню сторону учасників процесу СВУ і коротеньку біографічну характеристику.

На процесі п. Ніковський тримався добре, у перервах був веселий, дотепний. Підчас процесу видавав домовиробну гумористичну газетку і нею смішив не тільки підсудних, але зацікавив суддів, прокурорів, оборонців і навіть "жандармерійну" охорону. Нажаль ці газетки більше йшли на пам'ятку аматорам таких речей саме з менторської частини суду і не знаю, чи збереглося хоч одне її число хоч би для історії цього процесу.

Засуджено п. Ніковського на десять років суворого ув'язнення, проте, тоді як інші дістали, висловлюючись фігурально — репете, він не вибув свого терміну. Вже здається 1936 чи 1937 р. він працював в Ленінграді при філіялі Російської, чи то пак, Всесоюзної Академії Наук і здається вже все було підготовано до переїзду його до Києва та цьому стала на перешкоді війна.

П. Ніковський залишив тоді по собі двоє дітей — хлопця й дівчину в юнацькому віці. Вони були комсомольці. Пізніше хлопець загинув від цеглини, що потрапила йому на голову, коли він проходив повз будинок, який не то ремонтували не то будували, а донька вийшла заміж за якогось чекіста.

6. Старицька-Черняхівська Людмила Михайлівна, 60 років, письменниця.

Це в повному розумінні аристократка розумом, духом, душею і зовнішнім виглядом. Вона український Цицерон і сьогочасний Сократ, хоч і була в спідниці. Вже один автор в якійсь газеті сказав, що на процесі СВУ був один мужчина, це — Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська. І справді коли в цілому взяти ввесь процес, то треба сказати, що своїм поведженням, а особливо виступом на судовому допиті Людмила Михайлівна являє собою єдину ясну, незаплямовану, кришталю чисто точку.

Завжди проста в поведженні, весела, дотепна, і разом із тим ніколи не зрушує своєї поважної гідності. Це людина глибокої думки і високої принциповості.

Не можна тут обійти того, щоб не зазначити бодай коротенько, у кількох словах, що всі підсудні були ов'яні якимсь психозом найбільшого визнання своїх провин, незалежно від того, чи вони були фактичні чи тільки теоретичні. Багато понаписувавши на передсудовому слідстві, вони

вбачали в цьому процесі якесь особливе, виняткове значення, а для самих підсудних якусь тонку, складну й серйозну місію — не заперечувати і на суді в усьому каються. І тільки така тактика мала рятувати справу. Отож усі побоювалися, що Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська, як жінка, може "напсувати". У чому саме напсувати, може кожний розумів по своєму, але в кожному разі думки сходилися до того, що вона зрушить поважність, серйозність, і що найгірше, на думку деяких, "священність" того завдання, яке мав нібито цей процес і якусь особливу місію підсудних. І ось вийшло якраз навпаки. Блискучий виступ Старицької-Черняхівської вкрив її ореолом слави в очах кожного українця, що не втратив почуття філософічного підходу до розв'язання політичних питань. Головному прокуророві Михайлові зроблено пізніше закид, що не він командував на суді, а Старицька-Черняхівська, і зразу після суду він пішов на низову роботу.

(Продовж. на стор. 29)

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ

ЧИТАЙТЕ

ПОШИРЮЙТЕ —

найновіший на терені США й Канади часопис

УКРАЇНСЬКИЙ ПРОМЕТЕЙ

Виходить тим часом — раз на тиждень.

Це єдиний часопис, що видає нова українська імміграція для всіх українців. Часопис розходить в усіх країнах світу.

"УКРАЇНСЬКИЙ ПРОМЕТЕЙ" — єдиний часопис, що тримає читача в живому контакті з українським народом в Україні, що з прометеївською мужністю терпить большевицькі тортури, але не вмирає, а борється за волю і вірить у свою перемогу!

Передплата в США і Канаді: на рік — \$5, на пів року — \$2,70.

Передплату надсилати на адресу:

PROMETHEUS — Printing & Publishing Ass'n.
13324 Jos. Campau, Detroit 12, Mich., U. S. A.

З інших країн передплату надсилати на цю саму адресу поштовим переказом або банковим чеком, у сумі рівнозначній до вартости американського долара.

КУПУЙТЕ!

ЧИТАЙТЕ!

нову й єдину в нас книжку про часи німецької окупації в Україні:

ЩОДЕННИК

АРКАДІЯ ЛЮБЧЕНКА

Книжка має 152 сторінки друку. Ціна тільки \$0.80. В полотної праві — \$1.25.

Замовляти:

NOWI DNI, Box 452, Term. "A",
Toronto, Ont., Canada

З МИСТЕЦЬКОГО ПАРИЖУ

Я люблю повертатися. Навіть у баварське містечко, де колись прожито рік у тій комірці, де ледве вміщувалися ліжка, стіл і стілець — один — і де кожний день приносив чекання новини про примусову репатріацію. І все таки приємно бачити сірі стіни ремісничих будинків, заклопотаного німецького шевця у вікні підвалу й убогу пивну, де колись містилася редакція і “друкарня” однієї з діпівських газет “Час”... Є щось заспокійливе в тому, щоб переконатися, що життя йде своїм кроком на залишених місцях, що тут збудовано новий будинок, там залізано воєнну руїну, а поза тим — усе так само, незмінне в своїх змінах, потік, течія, життя.

Так, повернення, мабуть, через те саме солодке, що воно здається якоюсь мірою новим народженням. Жага відродження по смерті закладена в людині. Це — основа всіх релігій, або, якщо хочете перевернути це твердження, — голос вічного Бога в людині. Повернення здається викликом часові, осромом постійності в плинності й минушості. Але в дійсності нема нічого сталого, крім несталості, і в самому поверненні закладена розлука і мінливість. Бо не та сама вода тече в потоці зараз і за хвилину, — і підім далі: і не та сама рука занурюється в плин течії. Абсолютність релігії протистоїть плинності часу і вмирушості людини і всього людського. Знищити релігію пощастило б тому, хто зміг би спинити час, — релігія незнищенна. Кінець релігії означав би кінець часу, але кінець часу означав би кінець людини. Висновок — релігія і людина невід’ємні одне від одного і нерозлучні. Міняються форми релігії.

З цього погляду Париж більше, ніж яке інше місто чи місце збуджує потребу релігії. Більше, ніж монастирі Монте Кассіно, схили Ассізі чи велич римських церков. Бо Париж — це життя, це миготіння, це рух і вир. Це не значить, що релігія чи потреба релігії в Парижі (згадаймо типову французьку категорію людей, що не мають віри, але прагнуть її — вірні без віри!) виливаються завжди і конечно в християнство, щоб уже не казати католицизму. Були і є інші релігії в Парижі — розумова релігія Верховної Істоти, релігія всепанівного Розуму, релігія всевладного Тіла, навіть — зформована екзистенціалістами — релігія всеосяжного Ніщо. Однак характеристично: ніколи ці релігійні системи в Парижі не ставали ані організацією, як це було на ґрунті вічного в триванні міста — Риму, ані, власне, навіть системою. Вони лишалися радше і передусім організаційним принципом у світосприйманні індивіда, тим критерієм, що давав йому змогу відповідати на подразнення життя-Парижу. Елементи плинності в Парижі охоплюють навіть те, що з засади тривале або незмінне — релігію.

І з другої боку, — протилежне явище: стабільність, сталість, рівновага продираються в саме мигтіння життєвих процесів великого й велетен-

ського міста й іноді більше, іноді менше — проймають ці процеси. Найрізкіші експерименти Парижу, в мистецтві чи в політиці, від якобінців до фовістів і сюрреалістів, мають у собі ту переємність, той зв’язок з поколіннями, що надає їм якогось спільного тону, який нагадує срібносірий тон паризького повітря. В найрізкіших відхилах і гойданнях якоюсь мірою завжди чувається велика сила традиції. Традиція — це прояв сталості у вирі змінності. Як релігія — це внутрішня відповідь на нестримність бігу життя, так традиція виступає чинником консервації й переємності в самих зовнішніх формах неспинного бігу життя. Традиція, як вона є в Парижі, — це не кайдани, не форма, не ритуал і обряд. Паризька традиція і традиційність — у ритмі крові, у почутті міри й рівноваги, у виробленому поколіннями смаку. Традицію в Парижі не викладають і не приписують, вона є в крові й у повітрі, тільки непоправний наш Горічеревалежайко, проживши роки в Парижі, не спроможеться сприйняти її. Та вона йому зрештою й непотрібна, бо він має імунітет проти життя довкруги себе, він живе в Парижі географічно, а психологічно — в своїх Кривохатках, а традиціоналізм Парижу — доконечне щеплення для тих, хто перебуває в загальному потоці, щоб не загубитися, не пропасти, не захлиснуватися в хвилях.

Традиціоналізм Парижу завжди врівноважений експериментами й бунтами, як експерименти й бунти врівноважені традиціоналізмом. Іноді перевагу дістає одна сторона, іноді друга. Торік у мене склалося враження, що тепер у Парижі переважає прагнення традиційності і переємність бере гору над бунтом і викликом. Цьогорічні відвідини міста потверджують це враження. Я не буду говорити про політику, але чудодійні успіхи уряду Піне, — який би не був час їх тривання — вразно говорять про це в царині політичного життя. Від крайностей, від бунтів гуртів і груп уряд веде країну до гармонії, до рівноваги, до співжиття. Це означає стабілізацію, твердість, це означає взаємодію частин, примирення крайностей. Не говорім про масштаби й тривалість явищ, але набігають спогади про періоди гармонізації за Анрі IV, за Люї XIV.

Те ж і в мистецтві. Ще торік гриміли скандали, викликані екзистенціалістичним Сартровим “Чортом і добрим Богом”, а американські туристи бігали по сходах Сартрового будинку, сподіваючись зустріти САМОГО, — але вже тоді твори Камюса й Ануї далеко відійшли від течії, Сартр тільки переспівував самого себе і все промовляло за те, що екзистенціалізм як мистецька течія ступив однією ногою в царство минулого, вчорашнього. Цього року я не знайшов у жадному з 47 головних драматичних театрів Парижу жадної п’єси автора-екзистенціаліста. Торік найбільшим мистецьким враженням була “Жанна на вогнищі” Онеггера у Великій опері, вистава свіжої форми,

але сперта на традиційність вічної Франції, ба навіть католицької Франції в змісті. Ця вистава йде й тепер. Розуміється, це випадок. Нема сумніву, що паризькі сцени покажуть ще не раз і Сартра, і Ануї, але випадок цей, коли хочете, теж символічний і характеристичний. Традиційне триває, модне — зникло. Воно зникло не безслідно. Воно влилося в традицію елементами своєї філософії, сміливістю, щоб не сказати зухвалістю своїх контроверз, напругою своєї діалектики. Але воно зникло як бунт, як зневаження цінностей, воно стало струмком загальної потужної течії.

Натомість характеристичним у театральному житті Парижу цього року мені здалося глибоке зацікавлення традиціями французького клясицизму. Мова не про музейне відтворення п'єс Расіна, Корнеля чи Мольєра на сцені Французької Комедії. Воно ніколи не переривалося у Франції, і жадною мірою воно не може бути розглядане як симптом часу. Ні, мова йде про творче, сьогоднішнє відновлення французького клясицизму, коли не викреслюється те, що сьогоднішньому глядачеві здається наївним, навпаки, воно виконується саме в своїй наївності, зрештою безмежно симпатичній, але в усе вноситься подих сучасної людини й сучасного життя. Така, приміром, вистава Расінового "Британніка" на сцені Французької Комедії, але в революційній, — як на що музейно-консервативну інституцію — поставі Жана Марє. Збережено клясичну лінеарність стилю і розмірений патос олександрійського вірша, ані слова не змінено в тексті, ані найменшого переставлення в композиції, але внесено в симетрію дії і монологів рвучкість сьогоднішніх ритмів, нервовість післяекспресіоністичної людини. І чудесна школа французького стилю пози й деклямації, не будши порушена, зазвучала зовсім по-новому, а Расін рішуче наблизився до нас, не переставши бути людиною XVII сторіччя в розкішній лискучій перуці, лискучому шовковому каптані й сріблених панчохах.

На сцені наймодернішого Палацу Шайо з його системою механізованої сцени і ескалаторів для публіки Марія Ферес день-у-день виставляє мелодичного "Орфея" старого Глюка. На тлі однокольорових полотен рухаються скуто-пристрасні тіні закоханих Орфея і Еврідики, спів поєднаний з клясичним балетом, строгість, витриманість, — але клясична традиція й тут збагачена осягами всіх пізніших мистецьких течій і стилів.

Найбагатша з вистав цього стилю і, поруч "Британніка", незабутня — це "Les Indes Galantes" Ж. Ф. Рамо, вперше тепер перенесена на сцену опери, а свого часу написана для розкішних королівських вистав при дворі. Я не беруся перекласти цю назву. Слово "галянт" по-французьки значить не тільки те, що наше галянтний, але також і любовний. Ідеться про любовні пригоди, трагічні, але з щасливим кінцем, — але водночас справді надзвичай галянтні. Так само і слово Индес не означає тут Індії, чи навіть двох Індій, а всі заморські, екзотичні країни. Виходило б, що треба перекласти "Галянтно-любовні пригоди в заморських екзотичних країнах". Красно дякую за таку назву. Лишімо краще французьку.

Опера-балет Рамо, виставлена вперше 1735 року, а потім добре забута, складається з чотирьох окремих епізодів-актів. Перший відбувається в Туреччині, другий у Перу, серед інків, третій у Персії, четвертий — у зовсім неозначеній місцевості "поблизу французької і еспанської колонії", серед зворушливо ідилічних дикунів. Скрізь у центрі — любовна пара. Мільйони перешкод стоять на шляху до її з'єднання й щастя. Пірати, рабство, забобони, утиски владущих, землетруси, морські бурі, вибухи вулканів. Але, милий Боже, звичайно, всі перешкоди розпадаються на порох, і тріумфує всепереможне кохання. Пролог і епілог славлять все його ж, оте могутнє кохання. Іноді суворий Марс, бог війни, змушує забути мило, але війна минає, а кохання вічне. Мелодійно тече чудесна в своїй граційності музика Рамо, пущена в хід уся сценічна техніка й піротехніка, сім малярів розбудували на сцені величні перспективи, що змінюють одна одну, весь неперевершений балет французької Великої Опери танцює в симетричних і стилізованих танцях, співи змінюються монологами, перед глядачем справді геніальне стилевість й синкретичність видовище і, коли можна так сказати, слуховище. І крізь наївність ідилічно-пригладжених закоханих дикунів і півдикунів, отих Османів, Гуаскарів, Заїр і Фатім, публіка відчуває головне в виставі: відчуття тривалості людського почуття — почуття кохання, що вічно вмирає і вічно знову народжується — і відчуття величчя французької культурної традиції. Ні, у виставі нема патріотичних закликів, вона кличе радше від державного життя до приватного, але самою своєю насиченістю й багатством вона промовляє до почуття національної гордості. І коли в ложі вистави (це була прем'єра і на користь відбудови Версальського замку — символу величчя Франції в сторіччях) появився президент Республіки і публіка стихійно встала і стоячи вітала його оплесками, то, слово чести, це пасувало до стилю й духу вистави.

Традиція Франції — це не тільки пишнота й двір. Це також народ. Цю традицію хоче плекати Театр Жана Віляра. Театр Віляра прибрав характеристичну назву. Він зветься Національний Народний Театр. Він сперся на широкий рух, викликав багато дискусій і дістав солідні передумови для своєї праці — аж до найбільшої й наймодернішої сцени Парижу в Палаці Шайо. Одначе театр воліє грати на відкритих сценах руїн провінційних замків, у циркових наметах на робітничих околицях міст. Не можна сказати, що все ясно в програмі театру. Міркування про застарілість поділу театру на поверхи, про потребу залучити співактивного глядача, про механізацію відтворення звуків життя на сцені (стереофонія), — плутають принципове з технічним і не здаються переконливим. Мені не пощастило, на жаль, побачити найцікавіших вистав театру — ані "Сід" Корнеля, ані "Принц Гомбурзький" Г. Кляйста. Вистава "Матінки Кураж" Бертольда Брехта, що я бачив її в Монтреї, робітничій околиці Парижу, не справила враження стилєвої. Традиційна французька деклямаційність не стопилася тут у цілість з експресіоністичною гістерією п'єси Брехта, іронія не

врівноважила патосу, враження радше таке, що театр більше шукає новин у зовнішньому, ніж у стилі гри. І це зовнішнє не завжди доречно. Доречно грати час від часу на "нетеатральній" околиці, доречно встановити втриє дешевшу ціну на місця, ніж нормально в театрах Парижу, і цими заходами приваблювати нового, не спокушеного театром глядача. Але ледве чи доречно з принципу (якби ж то з конечности!) грати в полотняному цирку, де сказано дме в тисячі щілин, і ледве чи доречно з принципу посадовити глядачів на вузьенькі інвалідні складані стільці садового типу, на яких уже після першої дії всі кісточки починають нити. Мистецтво, що б там не говорилось, вимагає певного комфорту, а демократизм не означає невідності для всіх, а навпаки, комфорт для кожного. Все це загалом здається досить наївним у театрі Віляра, а його іноді коло-комуністичного походження (хоч, скільки знаю, воно ніколи ще не переходило в прихід до комуністів) — переростанням наївности в небезпеку, якщо не злочин. Перспективи театру, отже, покищо не зовсім виразні. Дано йому багато, багато з нього й питають. Але одне типове: шукання традиціоналізму, в даному випадку демократичної традиції, — і той гарячий відгук, той активний підтрим, який саме це шукання знайшло у Франції.

Є інші традиції у Франції. Традицію католицтва й мучеництва за віру підносить театр Еберто виставою "Кармелітських діалогів" Жоржа Бернаноса. Зовсім інша, чисто театральна стара традиція Франції, — легкі бездумні п'єси, але вдячні для актора, збудовані на тисячу разів перевірених ситуаціях. Така, приміром, "Кохана тінь" Жака Деваля в театрі Едуарда VII, — історія про зражену жінку, що зуміла, симулювавши свою смерть, відвоювати знов кохання свого чоловіка. У "Голові інших" Марселя Еме в театрі Ательє бездумність сполучається з деякою злободенністю, з натяками на відомі парижанам ситуації, з елементами сатири. Але все одно мистецтво Парижу лишається самостійним і суверенним, воно не стає служницею політики.

Що одначе характеризує традиціоналізм сучасного Парижу, — це передусім його не-музейність. Є в Парижі чисто музейні вистави — передусім в Опера Комік і у Французькій Комедії. "Вертер" Массене, "Пелеас і Мелізанда" Дебюссі, що їх я тепер дивився, йдуть у декораціях, мабуть, сороклітньої давности, такі самі мізансцени, так само пожинають оплески співаки високими нотами, так само все добротнo і трохи нудно. Але те, про що я писав перед цим, — не музейне. У виставі "Лес Индес Галаянтес" частину сцен ставив Серж Ліфар, частину М. Авелін. Авелін дав добру стилізацію опери-балету XVIII сторіччя, Ліфар сполучив цю стилізацію з модерним танцем. Успіх у публіки й преси припав цілком сценам Ліфара.

Я був на виставі Сальону в Парижі на авеню Александра III в Гран Пале. Це незабутнє враження, я рекомендую його кожному, хто приїде до Парижу, але — один раз. Величезне приміщення палацу — залізо й скло, земляна долівка, фанерні стіни для картин — і тисячі, тисячі, тисячі картин. Ідеш від картини до картини, хвили-

ни, годину, більше, кілометри віддалі. Ідеш не зупиняючися, бо, власне, зупинятися нема перед чим, бо замальовано десятки тисяч квадратних кілометрів полотна, але нема жадного вартого уваги твору. Нове малярство Франції уявляють як мистецтво Матісса, Леже, Дерена, Фляменка, Брака, їх товаришів і учнів. Але нікого з цих майстрів і майже нічого з їхніх напрямів у Сальоні нема. Є натомість тисячі великих і малих "чесних" портретів і натюрмортів у дусі — ох, якого ж збідненого реалізму. Ніхто не знає імен цих малярів, і ніхто їх не знатиме, хоч вони мають свого споживача, і добре, значить, що вони є. Мимоволі я згадав тут — разом із відчуттям втоми в ногах (це мистецтво впливає мені тільки на ноги) одного з нашої пишущої братії, що протестував, коли його не згадали в якомусь літературному огляді, хоч він за звітний період видрукував енну кількість книжок. Ах, місце в мистецтві здобувається не кількістю зафарбованого полотна і не числом задрукованого паперу, а талантом, розумом і вмінням сказати власне слово. Все інше може висіти в Сальонах, може бути куплене, але все таки це не мистецтво. У крашому випадку це ремесло. Жадного заперечення проти доброго ремесла, одначе.

Повернуся до перерваної нитки думок. Сальон — теж вияв французької традиційности. Але Сальон не має голосу в розвитку мистецтва, бо він тільки повторює, тільки консервує. Традиціоналізм Парижу — творчий. Від Піне в політиці до Ліфара в балеті, Онеггера в музиці й Маре в драмі. Нема мертвої стилізації, нема тупцювання, є безперервнй шукання, є синтеза старого й нового. Є єдність живих і мертвих. Влягаються розбурхані хвилі попереднього періоду бунту заради бунту, епатації, Париж переходить до нового, синтетичного періоду свого мистецтва.

Ніколи не було типовим для французького мистецтва перетворення на рупор ідей, переключення на служіння політиці чи навіть філософії, — те, що завжди характеризувало російське мистецтво і що багато з наших земляків хотіло б бачити за всяку ціну в нас. Захоплення театром ідей, що торкнулося було французького театру, досягши кульмінації в "Антигоні" Ануї й "Чорт і добрий Бог" Сартра, йде теж не спад. Француз надто цінує добрий смак у мистецтві, щоб ставити мистецтво на службу будь-чому. Тільки дві вистави цього року належать до театру ідей. Може не випадок, що в обох випадках в основі вистави лежить твір німецького автора. Проблеми різних типів віри дискутується в уже згаданих "Кармелітських діалогах" у театрі Еберто. Хоч п'єсу написав Бернанос, але в основі її новеля німкені Гертруд Ле-Форт. Ще більшою мірою ідейний текст п'єси австрійця Фріца Гохвальдера "На землі, як на небі" (в оригіналі назва п'єси значить "Святий експеримент"), що йде в театрі небіжчика Люї Жуве Атеней. П'єса зазнала фіяска в Австрії й Німеччині. Але в театрі Атеней у постанові Жана Меркюра вона зажила новим і чудесним життям. Проблема п'єси — стосунок релігійного й земного; що веде до віри — щастя чи злигодні; чи може й більше того, — чи має право

людина будувати рай на землі. Дія перенесена в історію — в часи єзуїтської держави в Південній Америці, і слабкість п'єси полягає, власне, в тому, що автор, поставивши питання в суто ідейній площині, розв'язку його не спромігся дати там таки і переніс її в чисто зовнішні історичні події (розгром єзуїтської держави еспанцями). Не зважаючи на все це театр дав неперевершену виставу. Сталося це зовсім незалежно від п'єси і її проблемності. Здається, суть театру Жуве можна вбачати в тому, що він сполучив декламативність, позерськість і стилізованість французької театральної традиції з акторським умінням давати характер зсередини. Саме ці риси показалися надзвичайно корисними при переробленні схематизму проблемної п'єси Гохвальдера. Замість пласкої і до того ж нерозв'язаної дискусії ідей перед нами постала вистава ансамблю. 32 ролі п'єси — і при тому всі чоловічі — показалися у злютованості єдиного ритму вистави і водночас у індивідуальності цілком відмінних характерів. Ідеї стали складником характерів і ансамблю в цілому. Вийшло щось зовсім своєрідне й нове — при цілком на перший погляд консервативній формі, без жадних зовнішніх експериментів або епатувань.

Фріц Гохвальдер — це вже не перше німецьке ім'я, що мені довелося згадати. Кляйст, Брехт, Ле-Форт... Для Парижу може занадто багато. Мені довелося чути жарт, що німці знов завойовують Париж, тільки іншими методами. Що ж, Париж на цьому виграє. Туманності німецьких абстрактів ніколи не стануть французькими, а свіжої крові Париж і Франція ніколи не боялися і завжди зміли засвоїти їх і пристосувати до власного організму й стилю життя. А про вагу франко-німецьких контактів для долі старої Європи багато говорити нема потреби. Та нове "завоювання Парижу" німцями ледве чи стоїть у зв'язку з політичними подіями. Його причин треба шукати насамперед у прагненні сталого, стабільного, синтези, — що цікують життя Парижу сьогодні і що є знаком здоров'я. Французам, видно, імponує тепер не іронічність англійців і не часом неотесана переповненість життям американців, а німецька солідна ваговитість. А що ця ваговитість у французькому виконанні стає безмірно легшою, то виграють обидві сторони. Зрештою це ж і зветься "єдність європейської культури"? Чи я помиляюсь?

Говорити про Париж означає говорити також про гостей, не лише про господарів. Цього разу в Парижі грстювали балет Латинської Америки, бостонська симфонічна оркестра, виставка мекіканського мистецтва і малоросійський фільм "Тарас Шевченко". Останні дві появи заслуговують на згадку про себе.

Виставка мекіканського мистецтва — це справді подія й переживання. Вона мала ретроспективний характер, починалася мистецтвом ацтеків, потім ішли примітивні колоніального періоду, реалістичні спроби ХІХ сторіччя і нарешті розквіт модерного мистецтва. Дві проблеми будить виставка в кожному відвідувачеві. Проблема колоніально-провінційного мистецтва і проблему — знову

ж таки і в котрий раз — традиціоналістичної синтези.

Провінційне мистецтво. Це проблема безконечно цікава. Воно виростає на самоуцькому наслідуванні мистецтва столиці. Воно копіює, воно робить це поважно й серйозно, воно хоче якнайбільше наблизитися до столичних майстрів — і воно не знає, ані не передчуває, що його привабливість полягає якраз у мимовільній спрощеності, наївності, дитячості, примітивізмові. Так зароджувалося не тільки мекіканське мистецтво. Примітиви американських музеїв Сполучених Штатів ростуть з того ж коріння. Провінційні мистці вносять, непомітно для самих себе, елементи геометричності, впорядкованості, елементи стилізації, — це первні народного мистецтва. Так вони збагачують "високе" мистецтво елементами низького, і тут постає національний стиль. Проблема провінційного мистецтва — це кінець-кінцем проблема ставання всякого національного мистецтва. Але багато залежить від тих оригіналів, що правлять за зразок. Українське мистецтво не раз бувало провінційним, навіть більше — принципово й послідовно провінційним. Але коли його зразком було мистецтво Візантії, то поставали чудесні в своїй провінційній наївності і водночас культурі фрески Софійського собору. Коли за зразок правили Гогарт і Федотов, поставали премилі образки Безперчого. Але коли зразком ставали старі чи новітні російські пересувники, то це приводило тільки до фальшу всіляких Пимоненків або Трохименків, що не мають справді нічого спільного ні з мистецтвом, ні з народною традицією. Однак провінційність при порядних зразках — вияв здоров'я і початок зростання. І той факт, що Париж зумів відкрити й прийняти, приміром, Анрі Руссо — одне з свідчень про духове здоров'я цього міста.

Провінційність хоче нагадувати столицю і мимоволі продовжує лінію мистецького розвитку своєї землі. На відміну від цього синтезатори свідомо культивують первні власного національного стилю, збагачувавши їх майстерністю столиць свого часу. Так постають прекрасні національні школи. Такою була в нас школа бойчукістів, що в неї я знав друге покоління, а про перше недавно дорогоцінними фактами розповів на сторінках "Нових Днів" Є. Бачинський. Так постало й покоління нових мекіканських майстрів, що з них чільними треба визнати після виставки Ороско й Дієго де Ріверу. Ці майстри поєднали в своєму мистецтві традиції старих ацтеків з якоюсь тільки їм властивою синтезою життя і смерті, традицію католицької еспанськості і техніку сучасного малярства. Вони сказали своє слово в доборі одночасно приглушених і інтенсивних фарб, у монументалізмі композиції, у вмінні показати смерть як образ божественного на землі. Недурно в Мекіко вишкірений і розмальований череп — неодмінний складник святкування, в тому числі й Великодніх!

Культ смерті, при тому не містично-позажиттєвий, а якесь незвичайне включення смерті в життя й радість — це специфічна риса мекіканського мистецтва давніше й тепер. Не беруся судити, чого більше в ній — ацтекського чи еспанського. Елементи цього є в обох культурах. Якщо

включити це, то вражає схожість провідних ліній стилю мекіканського новітнього мистецтва і нашої школи Бойчука, — я згадав її щойно не випадково. У нотатках про Італію я писав, що думка про джоттизм бойчукістів — міт. Натомість їхня схожість з мекіканцями — принаймні коли говорити про друге покоління бойчукістів — незаперечний факт. Якщо Дієго де Ріверу вони нагадують композиційними принципами, то Ороско має навіть схожу гаму фарб. Хто тут на кого впливав чи це просто паралельний розвиток — судити не берусь, лишаючи це з'ясувати фахівцям. Сам факт одначе незаперечний.

І нарешті фільм. Так званий "Тарас Шевченко". Спеціально на тлі паризького мистецького життя цей фільм особливо цікавий. Тим, наскільки він далекий від будь-якого мистецтва. Я не говоритиму про історичну й політичну частину фільму. Тут усе ясно, і воістину треба бути надто стуженим за батьківщиною, щоб побачити тут щось позитивне. У фільмі нема жадного порядного українця. Всі друзі Шевченка або росіяни, або українці на російській службі (так показаний Щепкін). Єдине чого прагне Шевченко — до росіян. Єдиний, хто його розуміє, — росіяни. Історія? Ах, дайте спокій з нею, при чому вона в советському фільмі взагалі! Але навіть якщо спробувати абстрагуватися від цього всього, якщо поглянути очима людини, що не знає ані йоти з української історії, — все таки і з суто мистецького погляду фільм є ганебна фальшивка. Що можна сказати, про сцену, коли Шевченко стоїть над сонною сестрою-кріпачкою й декламує: "У наймах сестри умрете"? Навіть в італійській опері такий монолог викликав би або сміх або кидання гнилими цитринами. Кадри часом тримаються чисто хронологічної послідовності, не зважаючи на мистецьку, часом (сцени в Приараллі) будуються на примітивному нагнітанні жахів. Акторська гра, зокрема нашумі-

лого Бондарчука? Суцільне позування, намагання зробити "зворушливими" окремі репліки, позбавлена всякого стилю й школи. Навіть вимови української нема в Бондарчука. Він не вміє вимовити звичайного українського *и*, замість того з-російська кажучи *ы*, — хоч ще граматисти початку XIX сторіччя знали, що російське *ы* супроти українського *и* "дебеле". Та це слово можна б прикласти не тільки до вимови *и*, а й до всього стилю фільму. Він з початку до кінця **дебелій**, без мистецького нюасування, без стилю, він збитий з різномасних стилістично клаптів, а не цільний. Він — виріб, а не твір, і виріб безвартісний, бо не виростий на жадній культурній традиції.

Тут ми приходимо до кінцевих слів. Мистецтво, культивоване Москвою взагалі, а надто в інших республіках, це мистецтво — жахливе своєю розполітикованістю, агітаційністю, сірістю, браком індивідуальних шукань, але передусім — своєю принциповою безтрадиційністю. Тут знов і знов Париж виростає символом анти-Москви. Не тільки тому, що він живий і безмежно мінливий, ніколи не касарняний і не муштрований. А ще й тим, що він сьогодні розуміє, що найвище мистецтво і водночас наймистецькіше і наймодерніше мистецтво, — це мистецтво, сперте на традицію. Париж сьогодні підносить гасло стабілізації в житті, політиці, мистецтві. Стабілізації з поглядом не назад, а вперед, з використанням всього сучасного й живого. Традиційність Парижу — не консерватизм, а новаторство, рух, життя. В сьогоднішньому світі Москва чимраз виразніше скупчує навколо себе муштру й мертвечину, Париж — поступ і свободу. Рухливий і вічно в гоні Париж, спертий на творчу традиційність, може показатися монументальнішим, ніж розрахована на монументальність Москва.

Ми повернемося ще до Парижу, правда, чита-чу?

"КОБЗАР" РУМУНСЬКОЮ МОВОЮ

Під час декади Української РСР в Румунській Народній Республіці, що проходила з 24 травня по 2 червня 1952 року, серед інших книг української класичної і радянської літератури у видавництві АРЛЮС (Румунське товариство по зміцненню зв'язків з Радянським Союзом) — "Карта Русса" вийшов "Кобзар" Т. Шевченка. Це перше видання творів геніяльного українського поета румунською мовою.

Переклад "Кобзаря" з українського оригіналу повної збірки творів Т. Г. Шевченка, випущеної в 1949 р. Державним видавництвом художньої літератури, здійснили румунські перекладачі Віктор Тулбура і Вал Кордун.

До "Кобзаря" Т. Г. Шевченка, що вийшов у Румунській Народній Республіці, включено 31 твір поета, в тому числі "Реве та стогне Дніпр широкий", "Заповіт", "Тарасова ніч", "Катерина" та ін. Передмову до збірки написав один з найвидатніших сучасних румунських письменників академік Михайл Садовяну. В ній він знайомить широкого румунського читача з життя і творчістю Тараса Григоровича Шевченка, з'ясовує глибокий

ідейний зміст його творів, змальовує образ Кобзаря України як великого поета-демократа, борця за свободу і щастя свого народу.

Автор передмови зазначає, що перекладачів Т. Г. Шевченка було мало. Це — Земфір К. Арборе, Іон Вуздуган, К. Думітрашу і А. Кофтанок. Останні двоє — поети молоді Молдавської Радянської Соціалістичної Республіки.

Крім передмови М. Садовяну, надрукована невелика замітка від перекладчиків "Кобзаря" на румунську мову, а в кінці книги передрукований з українського видання 1949 року біографічний нарис Олександра Дейча про Т. Г. Шевченка. В однотомику вміщені також коментарі до незрозумілих румунському читачеві слів і виразів.

"Кобзар" Т. Г. Шевченка виданий на прекрасному папері, в хорошій твердій обкладинці з золотими тисненнями. Книга оформлена кольоровими орнаментальними заставками й кінцівками в українському стилі, ілюстраціями, автопортретами Т. Г. Шевченка. ("Літ. Газета".)

З НОВИХ ПОЕЗІЙ ВОЛОДИМИРА СОСЮРИ

ДІВЧИНА

Перший раз, коли у кліть широку,
глянувши тривожно у блакить,
увійшла дівчина кароока,
серце їй здригнулося на мить.

Кліть пішла все швидше і все швидше,
десь далеко сонце і поля...
Як вогонь, пашіло їй обличчя,
і здавалось, падала земля.

“Ти не бійся”, глянуло лукаво,
звикле вже до всього тут, дівча,
і рука привітно і ласкаво
доторкнулась до її плеча.

Розцвіли блакитні верховини
у очах, як весни у гаю...
З Коломиї молоду дівчину
прийняли в шахтарську сім'ю.

НАРОДЕ МІЙ

Од рук твоїх міняють русла ріки,
встають будов нові ряди кругом.
Чолом тобі, народе мій великий,
за вільний труд і за усе, чолом!

З ланів твоїх ти тьму прогнав навіки.
І кожне серце сповнилось теплом.
Чолом тобі, народе мій великий,
за подвиг твій і за усе, чолом!

Ти засвітив, мов сонце огнелике,
в душі вогонь, щоб спів шумів крилом.
Чолом тобі, народе мій великий,
що я твій син, і за усе чолом!

**
*

Граї, шахтарю, граї
про донецький край
і про щастя карі очі,
що як зорі опівночі,
як весна в гаю,
про любов твою.

І про стежку і хатину,
де троянди біля тину
й дивиться вона,
повна щасної тривоги,
на широкою дорогу
юнка чарівна.

В неї коси золотії
і крилаті, чорні вії.
Возить ліс вона
до знайомого забою,
де стрічається з тобою,
юна і ясна.

Дня згасає позолота,
шахтарі ідуть з роботи.
Граї, юначе, граї
і про стежку і хатину,
про коханую дівчину,
про донецький край!

**
*

Краю, мій ти дім,
краю зоряний!
У бою ніким
ти не скорений.
Ти не скорений —
відстояли ж ми
вкриті зорями,
а не хмарами.
А що даль ясна
грав прибоями,
що весна красна
йде забоями.
Йде забоями
і заводами,
як до бою ми
йшли походами.
Ми з ланів і гір,
ми могутні,
ми за труд, за мир,
за майбутнє.
Краю, мій ти дім,
краю зоряний!
У бою ніким
ти не скорений.

**
*

Перекрили всі ми норми,
все ми зважили.
Чорним золотом платформи
навантажили.

Свиснув поїзд, загриміло
в далі збуджені.
Наші руки, наче крила,
в праці здружені.

І летить за гори й води
в синь розколоту
у міста і на заводи
чорне золото.

Ми, як билися, за весни
битись будемо.
Край шахтарський, край чудесний
всі ми любимо.

ДЛЯ ВАС МОЯ ПІСНЯ

Для вас моя пісня. Хай сяють ці рими,
як зорі, що сяють вгорі.
Для вас моя пісня, мої побратими,
мої земляки, шахтарі!

Про вашу відвагу, що все подолає,
про світлі, звитяжні путі,
про труд ваш високий, якому не знаю
я рівного в нашім житті.

Встають над віками копрів силуети,
о, серця правдивого дзвін!
Прийміть же ви щирую пісню поета,
герої підземних глибин!

Хай лине ця пісня, йде поруч із вами,
як ви, до ясної мети,
де крають комбайни сталевими зубами
блискучі вугільні пласти.

Малюють заводів задумані дими
донецького неба блакить.

Любов до Вітчизни, любов неугасима
у вашому серці горить.

Для вас моя пісня. Хай сяють ці рими,
як зорі, що сяють вгорі.

Для вас моя пісня, мої побратими,
мої земляки, шахтарі!

Січень, 1952 р.

БІДНИЙ, БІДНИЙ ТОЙ СОСЮРА!..

Вже другий рік ім'я В. Сосюра не сходить із сторінок радянської преси, як не сходить воно і з уст промовців на всіх зборах, починаючи від зборів колгоспної бригади аж до Всесоюзного партійного з'їзду включно... І всі його лають, і всі домагаються його каяття. І він кається... От, написав він оце нову "покаяльну" книгу віршів, який дав ультрапролетарське ім'я: "Під клич гудків". Це книга про Донбас. Великий цикл з цієї збірки Сосюра опублікував у червневому числі журналу "Дніпро" (колишній "Молодняк"). Цикл починається віршом "Спасибі". Важко собі уявити більшу кару для українського письменника, хай і комуніста, як примус написати таку, хай Бог простить за вираз, "поезію". В ній Сосюра впаив ниць і благає помилювання: "Спасибі за усе російському народу", "Уклін земний російському народу, спасибі партії, що згуртувала нас!" — клянеться ця нещасна розпластана жертва. Але ні! "Москва сльозам не вірить", говорить народня мудрість.

А. Мороз у "Літ. Газеті" від 30. 7. ц. р., рецензуючи цей цикл Сосюриних віршів у "Дніпрі", пише: "Читачі сподівалися в нових поезіях Сосюра побачити образи прославлених донецьких шахтарів..." але "опубліковані вірші свідчать, що В. Сосюра не спромігся глибоко розкрити одну з найважливіших тем радянської літератури — тему робітничого класу..."

І ми з висновком А. Мороза цілком згодні: зтероризований Сосюра в цій збірці явно перестарався. Що це так, свідчить хочби оця строфа:

"Він на путі до сонячних висот,
Вітчизни син і вірний і надійний,
а труд гримить в ім'я твоє, народ,
і серце стукає в квиток партійний.

Це так про шахтаря-комуніста! Правда поетично?... Такі "партійні вибрики" Сосюра робив і раніш. Коли йому було надоїдять вимоги партійної лінії в поезії, то він не раз "почастує" партію такими "перлами". Одного разу він був написав і такі рядки:

Серце гріє партквиток...
Врубмашинна: цок-цок-цок.

Хто скаже, що це безпартійна поезія?..

Але даймо слово партійному критикові, А. Морозові: "Соціалістичний реалізм вимагає зображення дійсності в її революційному розвитку. Та показати цей розвиток, заглянути в майбутнє письменник зможе лише тоді, коли обома ногами стоятиме на ґрунті живого життя, вивчатиме й знатиме його. В. Маяковський вчив помічати в житті факти, які "...покажут коммунизма естество и плоть". Не заглибившись у суть таких фактів, В. Сосюра і завтрашній день, найближуваний творчою працею радянських людей, характеризує загальними "далями прекрасними", "сонячними вершинами".

Бракує глибини змісту і іншим поезіям. У вірші "В

шахті" зовсім немає людей, є лише згадка про комбайн, електровоз. В. Сосюра, не рахуючись з специфікою теми, намагається розв'язати її своїми давніми абстрактно-поетичними прийомами:

Мов розцвіли жадані весни,
як в серці юному любов.
Це світ новий, це світ чудесний
у шахти радісно прийшов.

Вірші "В борні за мир", "Народе мій" і "Юності" присвячені темам більш загальним, хоч і не менш важливим. Про ці вірші можна сказати, що в них також переважає тяжіння до красивих фраз і майже відсутня свіжа оригінальна думка.

Як відомо, порочність вірша "Любіть Україну" полягає в тому, що він оспівує Україну "взагалі", не показуючи нового обличчя України соціалістичної. Критика вірша "Любіть Україну" зобов'язувала В. Сосюру показати сучасну Радянську Україну і весь радянський народ в його конкретних ділах. У вірші "Народе мій" згадується про "вільний труд" народу, але тут же поет переходить до абстракцій:

Ти засвітив, мов сонце огнелике,
в душі вогонь, щоб спів шумів крилом.
Чолом тобі, народе мій великий,
що я твій син і за усе чолом!

В Сосюрі слід рішуче відмовитися від трафаретних образів і, говорячи словами Маяковського, наполегливо, сміливо "искать речи точной и нагой".

Особливою інертністю форми позначені вірші, об'єднані заголовком "Шахтар узяв гармонь...". Тут іще виразніше виступають наслідки відриву поета від кипучих джерел життя. Цей вірш не можуть компенсувати слова "шахтар", "забій", "гудок". Досить поминути ці кілька слів і залишається така собі "лірика" поза місцем і епохою:

І про стежку і хатину,
де троянди біля тину,
й дивиться вона,
повна щасної тривоги,
на широкою дорогою
юнка чарівна.

В. Сосюра дбає про музикальність вірша, але нерідко це — музикальність заради музикальності. Вона не підпорядкована змісту, а, скоріше, навпаки — зміст приноситься в жертву цій музикальності. Ось приклад:

А що даль ясна
трав прибоями,
Що весна красна
йде забоями.
Йде забоями
і заводами,
як до бою ми
йшли походами.

В. Сосюра в рецензованих поезіях взяв собі за мету досягти "єднання... на фронті вугілля і пісень". На жаль, такого єднання поки що ці вірші ще не досягли. "Фронт вугілля" — наш соціалістичний Донбас, цей форпост комунізму, з небаченою в світі механізацією, з людьми високої комуністичної моралі, — не знайшов глибокого відображення у нових творах поета.

Причину відставання творчості В. Сосюри від вимог життя слід шукати в тому, що багатий зміст радянської дійсності не у всі його вірші входить органічно. Часом радянська дійсність становить лише фон для "зо-

раних походів" — поетичних абстракцій, загальних, невиразних строф."

Але це критика за наказом з Москви. Ми ж думаємо, що навіть і в цьому збірнику В. Сосюра має гарні вірші. Вони легкі, народні, вони щирі там, де серце не зобов'язане "грітисся" від партквитка, вони музичні і саме тим і гарні, що поет не шукає форми для форми, що зовсім безпідставно закидає йому А. Мороз, а пише щиро, від серця.

Кілька кращих поезій з цієї збірки ми й пропонуємо нашим читачам.

Редакція

ПРОФ. Є. СЛАСТЕНЕНКО

РИБИ УКРАЇНИ ТА ЇХ ПРОМИСЛОВЕ ЗНАЧЕННЯ

І. Моря та ріки України

У наші моря вливається багато рік та річок. Коли всіх їх полічити (без західних областей Кубані та Дону), враховуючи й зовсім маленькі річки, то річкова система буде складатися з 3225 рік та річок. Із них 2074 належать до басейну ріки Дніпра, 429 до басейну Північного Донця, 306 — до Південного Бугу, 115 — до Дністра; останні 301 — це річки, що безпосередньо вливаються до Чорного та Озівського морів.

Найбільшою рікою України є Дніпро. Загальна його довжина сягає до 2148 кілометрів, з яких у межах України 1043 кілометри. Далі, Північний Донець має довжину 955 км., у межах України 528 км. Південний Буг має біля 900 км., Дністер — 1400 км.

Більшість наших рік протікає рівниною і має спокійну течію. Тільки Дністер у горішніх його дільницях, та Дніпро в середній течії мають пороги. Загальна площа річної системи України разом з водоймами, що можуть бути використані для рибальства, дорівнюють 200 тисячам га. Загальна площа ставів, озер та інших внутрішніх водойм, як от штучних водозборищ тощо, становить 300 тисяч га. Разом 500 тисяч га. Сюди ще треба б додати річкову систему Дону, Кубані та кримських річок. Крім всіх цих водних джерел, що належать до Чорноморсько-Озівського басейну в Україні частково протікають також ріки, що несуть свої води в Балтійське море, як от Західний Буг, Сян тощо.

Озівське море, та північна частина Чорного, що якраз розташовані в територіальних межах водних просторів України, з його ріками та лиманами, дуже багаті на рибу. Особливо ж багате Озівське море, що розмірами менше за Чорне в 10 разів, але риби вилловлюється в ньому в 10 разів більше ніж у Чорному. Крім багатства на рибу, води України відзначаються такими рибами, яких ніде в світі немає, як перкаріна, або такими, що зустрічаються лише у нас та в Північній Америці, як умбра. А такі промислові риби, як осетрові у великій кількості вилловлюються тільки в наших водах та в сусідніх морях — Каспійському та Аральському. Отже, Україна дуже багата рибою, а до того ще й різноманітною, що пояснюється зв'язком наших вод з іншими морями, як в минулому так і сучасному.

Усіх риб, що зустрічаються у водах України відомо щось до 190 пород (видів та підвидів), які належать до 52 родин. Склад їх, як ми вже казали, дуже різноманітний. Загалом, у залежності від місця перебування, поширення та походження, можна поділити їх на три групи:

І. Прісноводні, яких у нас відомо 57 пород (видів).

II. Риби лиманні, або солонуватоводні, яких відомо 30 видів і

III. Риби морські, яких налічується в наших водах 103 види.

Ознайомимось коротко з кожною групою риб, та подамо деякі відомості про них, а головню промислові, що мають значення для людини, як спожива, або навіть цікаві своїми життєвими відмінностями.

I. Прісноводні риби

Почнемо свій огляд з прісноводних риб, бо вони найбільш нам відомі. Це риби наших рік, річок, озер, ставків тощо, які живуть у прісних водах. Частина з них постійно перебуває в ріках; уникаючи солонуватих вод лиманів, як от: головень, налим, умбра, чіп та інші. Деякі з риб, хоч і належать до прісноводних, але заселяють також і солонуваті води лиманів Чорного та Озівського морів, як от: лящ, судак, короп тощо. Однак і ці риби на нерест завжди йдуть у ріки.

Найбільш відомі нам так звані коропові риби. До них належить дуже багато цінних промислових риб: 1) короп або сазан поширений у нас всюди по річках та солонуватих лиманах. Він часом досягає 100 сантиметрів довжини та 16 кілограмів ваги. Живиться цей рід коропа всім, що тільки попадається у воді чи то дрібними тваринами чи рослинами. М'ясо коропа ніжне, вживається головню свіжим. Вилловлюється в деякі роки сягає до двох мільйонів кілограмів. Декілька культурних рас коропа, як от галицький, або дзеркальний розводять у нас по ставках та озерах. 2) Далі йде лящ або чабак, якого в Озівському морі вилловлюють щорічно до 148 тисяч центнерів. Він досягає 75 см. довжини та до 6 кгр. ваги. До цього роду належать також дрібніші риби, як от: густера, білоок і синець.

3) Рибець, прісноводна риба, хоч більшу частину життя проводить в лиманах. Він має надзвичайно смачне м'ясо, особливо копчене. Вагою досягає він 400 або навіть і до 800 грамів.

4) чехоня або шабля, бо формою свого тіла нагадує шаблю, досягає 1 кгр. ваги; живе в річках та лиманах, живиться рибкою та іншими водними тваринами. 5) тарань (тараня) поширена в Озівському морі та в опріснених частинах Чорного, у його лиманах й гирлах річок; буває до 50 см. довжини й 1,5 кгр. ваги. Ця риба є властиво близькою родичкою нашої прісноводної плітки, що тримається тепліших та тихіших прісних вод. Зустрічаються її примірники до 600 гр. ваги. З близьких до названих риб в прісних водах поширена дуже цінна риба вирезуб, яка поволі зникає

в наших водах. Довжиною вона сягає до 60 см., а вагою до 6 кгм. Пересічно буває 1-1.5 кгм. Далі йдуть **язь** — вагою 2.5 кгм. (зрідка доходить і до 6 кгм.), **головень** од 4 до 6 кгм. а довжиною до 80 см. Він зустрічається по всіх річках України, а переважно в холодних та бистро текучих водах; до річкової риби належить також і **підуст**, вагою до 1 кгм. та до 50 см. довжиною. Далі треба згадати й **лина**, бо ж це мабуть найулюбленіша у нас риба. Навіть приказку наші люде про неї склали та й кажуть: "Нема м'яса над свинину, а риби над линину". Лина доходить вагою від 2-х до 7 кгм. М'ясо лина дуже ніжне, жирне й не костисте. Річкова риба **блізна** доходить вагою від 2-х до 10 кгм., а довжиною до 80 см. **Марена** або вусач, вага якого доходить до 4-х кгм., а довжина до 80 см. М'ясо її смачне, але має вона дуже багато дрібних кісточок. Ікра її, як і недоварене м'ясо мають в собі отрую, а тому треба на це дуже вважати. Цінною промисловою рибою з прісноводних треба вважати й **шемаю**, або шамая, м'ясо якої і смачне і жирне. Довжина її доходить до 40 см., а вага до 500 гр. Згадаємо тут ще й такі риби, як **карась звичайний** та **карась сріблястий**, які водяться по річках, ставках та озерах. Довжиною сягають вони до 40 см., а вагою до 600 гр. Ще є в прісних водах всім відома рибка **красноперка**, що дуже поширена по річках, ставках та озерах. Довжиною доходить до 25 см. (зрідка й до 36 см). М'ясо її не смачне. Маленька рибка **пукас** або гірчак, вагою в грами та довжиною в 10 см. Тіло її під час нересту має дуже гарне зафарблення. Цікава вона тим, що відкладає свою ікру в раковини перловиці. М'ясо її не смачне.

Всі ці риби, як багато ще й інших не згаданих тут, належать до породи корокових. Виловлюють їх неводами, різними сітками, волокушами, ятерями тощо. Використовуються вони головно свіжими та солоними, менше вудженими, в'яленими та в консервах.

Окуневі риби представлені в наших водах 9 видами, а саме: 1) **Звичайний окунь**, що сягає 50 см. довжини та до 2.5 кгм. ваги. Відзначається дуже великою ненажерливістю.

2) **Судак** звичайний, вагою від 11 до 17 кгм. а довжиною до 90 см. Судак риба довговічна й проживає до 17 років. Промислове значення судака дуже велике. В Озівському морі щороку виловлюють його пересічно 400 тисяч центнерів, що становить 20% всього вилову в Озівсько-Чорноморському басейні.

3) **Морський судак**, який має вагу до 1,7 кгм. а довжину до 54 см. Зустрічається він тільки в Чорному та Каспійському морях.

4) **Берш** або **секрет**, вагою до 1,4 кгм. а довжиною до 35 см. Живе в лиманах та річках.

5) **Чп** — чисто річкова риба, яка не тільки не виходить в море, а навіть не зустрічається в пониззях річок. Поширена вона в Дністрі та Дунаї.

6) **Перкарин** солонуватоводна риба, що живе в лиманах. Цікава вона тим, що зустрічається лише в наших водах, і нігде у світі її більше немає. Властиво є дві перкарини, з яких чорноморська живе в лиманах Дністра, Півд. Буга та Дніпра, а озівська в Озівському морі. Довжина її до 10,5 см. а вага 3 грами. Запаси перкарини в Озівському морі дуже великі, але вона ще не є промисловою. Можна нагадати тут ще про йоржів та бубиря, як про звичайних річкових риб. М'ясо всіх риб, що належать до родини окуневих дуже смачне. Споживається воно в свіжому, соленому, сушеному та консервованому виді. Ловлять цих риб зви-

чайно неводами, сітками, фатками тощо.

Сом. Цю рибу майже кожний бачив, а коли й не бачив, то чув про неї багато різних оповідань. Найбільше байок розповідають про те, як він ловить дітей, коли вони купаються. Сом сягає 3-4 метрів довжини та 100-150, а часом і до 300, кілограмів ваги. Поширений він в річках України, але заходить також і в лимани з мало солоною водою. Сом належить до риб хижаків. Живиться він рибою, водними птахами, жабами, ракушками тощо. Доживає він звичайно до 30 років, хоч трапляються й такі випадки, що ловили й столітнього сома. Ловлять його неводами, волокушами, сітками тощо. М'ясо його смачне й споживне. Споживають його в свіжому та мороженому виді, хоч останніми часами почали заготовляти й сомові консерви. Виловлюють його в Озівському морі в середньому від 14 до 34 тисяч центнерів на рік.

Усім також відома риба **щука** або **шупак**, про яку кажуть: "на те й щука в морі, щоб карась не дрімав". Це характеризує щуку, як великого хижака, що поїдає багато іншої риби. Вважають, що для того, щоб вага щуки збільшилась на один кілограм, вона потребує з'їсти 22 кілограми іншої риби. Щука цілком річкова та озерна риба. Сягає вона до 1,5 метра довжини й важить від 24 до 65 кгм. (звичайно в цілком дорослому виді). Споживають її в свіжому, соленому та сушеному виді, а останніми часами виготовляють з неї й консерви. Ловлять її неводами, сталевими сітками, ятеріями тощо.

З прісноводних риб можна згадати ще про **в'юнів**, які хоч і не мають промислового значення, але цікаві тим, що можуть довго жити при недостатній кількості води, залізиши у вогкий мох або мул.

До чисто річкових риб належать і **міноги**, що мають один носовий отвір та круглий, у вигляді присоску, рот, що відрізняє їх від інших риб взагалі.

З дрібних риб цікава так звана **умбра** або **бабошка**, що зустрічається у нас тільки в Дністрі та Дунаї, та ще в Північній Америці. Живе вона в намулі на дні річок та озер. На кінець згадаємо ще рибу що зветься **підкамінник**. Відома ця риба у нас у верхів'ях Дністра.

II. Лиманні або солонуватоводні риби

Це риби, які живуть головно в солонуватих водах Озівського моря та північно-західних частинах Чорного з лиманами та гирлами річок. Для певної частини з них основним місцем перебування служать лимани, Озівське та Чорне моря. Але деякі види поширилися і на прісні води, заселивши наші річки, як от: **бички**. Для другої частини лиманних риб характерним є тимчасове перебування їх в річках та інших прісних водах, куди вони в певні часи заходять для нересту, як от: осятер, севрюга, оселедець чорноморський, шема тощо.

А. Із солонуватоводних риб важливе значення мають **оселедцюваті**. Частина з них є чорноморськими видами, що тримаються солонуватих вод Озівського моря, лиманів та прибережних солонуватоводних частин Чорного моря, як от: **оселедець чорноморський**, **оселедець керченський**, **озівський пузанок**, **тюлька**. Інші ж являються середземно-морськими видами, як от: **кілька**, **сардинка**, що тримаються переважно відкритих частин Чорного моря. Оселедці та пузанки досягають довжини до 40 см.

Сардинка, тюлька та кілька — це дрібні риби довжиною до 13 см., хоча сардинка буває довжиною і до 20 см.

Оселедці та пузанки зимують у Чорному морі, а весною входять в Озівське, де перебувають до осені, а потім повертаються знову на зимівлю в Чорне. Ловляться оселедці сітками, неводами тощо. Споживаються свіжими, солоними та вудженими (копченими). М'ясо їх дуже смачне особливо ж свіже. Середземноморські форми оселедця не мають великого значення в промислі. З них тільки кілька, що досягає тут до 12 см. довжини, є промисловою рибою. Сардинки ж зустрічаються у нас дуже рідко.

Б. Друга група солонуватоводних риб належить до так званих **осетруватих**. Ця група має особливо велике промислове значення для нашого краю. Особливо ж те значення було великим у ті часи, коли ще не були риби цієї групи так винищені в наших водах.

Це великі риби. Деякі з них, як от наприклад **білуга**, досягають у довжину кількох метрів, а вагою в 500, а зрідка й до 1500 кілограмів. Інші з них менші, напр. **осетр**, досягає довжиною двох метрів, а вагою до 100 кілограмів, **севрюга** досягає вагою 37 кілограмів а довжиною 3 метрів, **шип** або **віз** 2-х і більше метрів та 80 кгр. ваги. Це все так звані прохідні риби, які живуть у Чорному та Озівському морях, а весною входять в ріки для викиду ікри, бо ікра їх не розвивається в солоній воді, а гине. Після нересту для відживи вони знову повертаються в моря. Серед них є одна чисто прісноводна порода, так званна **стерлядь** або **чечуга**, що не виходить в море, а постійно живе в ріках. Вага її сягає до 1 кгр. (є випадки що й до 16 кгр. при довжині в один метр). М'ясо осетрових смачне. Споживають його свіжим, солоним, вудженим та консервованим. Дуже цінна, а також і смачна їх ікра.

Ловлять осетрових різними сітками, неводами та гачками. В Озівському морі щорічно вилловлюють до 75 центнерів і найбільше з того севрюги.

В. **Лососеві** риби не мають промислового значення; вилловлюється тут **чорноморського лосося**, що сягає довжиною до 100 см. та важить до 24 кілогр., але запаси його дуже незначні. Загальний вилов у Озівському та Чорному морях сягає щорічно до 57 центнерів. Крім лосося чорноморського промисловою рибою є з лососевих так званна **головатиця** або **дунайський лосось**. Але в Україні він зустрічається тільки в Галичині. Характерно, що цей рід поширений в ріках басейну Дуная та Прута і не входить в моря. Тобто є чисто прісноводною рибою. Довжина його сягає до 1 метра, а вага до 12 кілограмів. З інших прісноводних лососевих в наших водах поширені: **струмкова форель** або **пструг**, **озерна форель**, **сиг**, та **харіус**, але вони не мають промислового значення та зустрічаються здебільша лише в басейнах Дністра та Дунаю.

З дрібних промислових риб всім відомі **прибережні** рибки, так звані **бички**, яких налічується в наших водах щось до двох десятків видів: морських, лиманних та прісноводних. З них найбільше значення мають: **бичок-кнут**, або жаба, **рижик**, якого вилловлюється щорічно від 50 до 100 тисяч кілограмів; **бичок-губань**, **кругляк**. Далі йдуть: **бичок трав'яний**, **бубир**, **бабка**, **товстоголова**, **пісочник**, **гонець** тощо.

Бички мають довжину від 5 до 25 см. та вагу до 150 гр. Але найбільший з них бичок-кнут або жаба має довжину до 35 см. та вагу до 600 гр. Виллов бичків в Озівському морі сягає щороку до 169 тисяч цнтн. і становить більш 8% загального вилову риби в Озівському морі.

Ловлять бичків гачками, волокушами, переметами тощо. Вживається до їжі свіжим, сушеним та консервованим.

Нарешті треба згадати про дуже цікаву маленьку непромисловою рибу морську **колючку**, яка цікава властивим їй способом турбування своїми дітьми. Самець та самиця тої рибки будують гніздо для своїх майбутніх діток з м'яких гілочок водоростів. У те гніздо відкладає самиця декілька ікринок, з яких виводяться малюки. Весь час батьки охороняють гніздо, аж поки з нього не вийдуть спроможні вже до самостійного життя діти, маленькі колючки.

III. Морські риби

Це ті риби, що здавна ще проникли, та далі продовжують проникати з Середземного моря в Чорне через Босфорську протоку. Більшість з них цілком обжилися тут, цебто пристосувалась до життя і не тільки перебуває тут тимчасово, а й розмножується. Незначна частина, правда, тільки одвідує Чорне море. Серед них є такі, що мають довжину в кілька метрів, але є й такі що мають всього кілька сантиметрів. Між ними є й такі, що цілком не вживаються до їжі.

Морські риби тримаються моря, і тільки деякі з них заходять випадково в гирла або пониззя рік, як от: атеринка, глоса кефаль тощо.

Знайомство з морськими рибами почнемо з тих, що широко розповсюджені й перебувають майже у всіх морях світу.

Отже, в Чорному морі водиться **акула** або морський пес, чи катран, яка зустрічається майже у всіх морях світу. Буває вона до 1,7 метра довжини та 16 а то й більше кілограмів ваги. Рот в акули оздоблений міцними зубами, на нижній стороні голови, тіло її вкрите лускою з похилими назад зубцями. Шкіру її вживають на полірування дерева. Такої луски інші наші риби не мають. Другою характерною рисою цієї акули є те, що вона не відкладає ікри, а родить від 10 до 12 дітей живими. Акула належить до дуже хижих риб, і живиться головню іншими рибами. М'ясо її вживають до їжі, а крім того виготовляють з нього смашні консерви. З печінки акули виготовляють товщ, який вживають в медицині та техніці. Ловлять її гачками на живця та сітками. Вловляють, порівнююче, небагато.

Меч-риба, або **мечоніс**, теж дуже поширена у всіх морях світу. Зрідка заходить вона з Середземного моря в Чорне, а ще рідше до Озівського. Ця риба характерна наявністю довгих щелеп, схожих на меч. Шкіру вона має голу, без луски. Довжина її буває до 3-х, а зрідка й до 5 метрів, вага до 200 кілограмів. Живиться вона рибою, яку пронизує своїм довгим мечевидним носом. М'ясо її смачне.

Угор зустрічається в Чорному та Озівському морях, відкіля входить у ріки: Дунай, Дністер, Дніпро, Південний Буг, Дін. Є він і в басейні Балтійського моря, звідкіля входить у Західний Буг, та інші більші українські ріки. Поширений угор у всіх європейських ріках. Довжиною досягає він до 2-х метрів та вагою до 6 кілограмів. Більшу частину свого життя, від 6 до 20 років, проводить він у ріках і тільки для нересту і тільки перед кінцем свого життя кожний з них, деб не перебував, іде в мандрівку до Саргасового моря, що знаходиться в Атлантичному океані (біля Америки). Там, на глибині до 1000 метрів відбувається нерест, після якого дорослі угри гинуть, а з викиненої ікри розвиваються мальки (малеча), яких підхоплює

теція Атлантичного океану — Гольфштром і протягом трьох років приносить до берегів Європи. Тут вони входять у ті умови життя, у яких раніш перебували їх батьки. Дорослий угор живиться рачками, рибками, м'якунами, жабенятами тощо. Під час свого мандрування до берегів Європи лялечки угра нічого не вживають. Лялечки відрізняються від дорослого угра тим, що вони мають стрічкоподібне стиснене з боків прозоре, як вода тіло, крізь яке видно весь кишковий канал, маленьку голову й загострений хвіст. Інші категорії морських риб не провадять таких великих мандрівок, бо зв'язані з морем і не відриваються від нього на значні віддалі.

Морська лисиця має форму тіла, що відрізняє її від інших риб тим, що передня її частина дископодібна з кістяними бляшками та чіпами зверху, задня ж має вигляд вузького хвоста з маленьким хвостовим плавцем. Рот її міститься на долішній стороні голови, а очі на горішній. Довжина її сягає до 1-го а іноді й більше метра, а вага до 40 кілограмів. Живе вона на піскуватому дні моря. Удень лежить спокійно, але вночі виходить на лови за поживою. Живиться вона рибою, рачками, хробачками, м'якунами тощо. Ікра її теж відрізняється від інших, бо кожне зернятко є в товстій капсулі, чотирикутного вигляду з чотирма рогоподібними виростами та сіткою волокон. М'ясо морської лисиці вживається для їжі, та йде на витоплення товщу.

Плахур або морський кіт своєю поставою подібний до морської лисиці, тільки, що тіло його голе, а на хвості стирчить тверда пильчаста голка, уколи якої викликають значні болі та судороги. Довжина його звичайно доходить до 1-го, а іноді й до 2.5 метра при ширині тіла в 1,5 метра. Вага звичайно сягає 16 кілограмів, хоч трапляються примірники що сягають і 100 кілограмів. Інколи з моря заходить в Дніпровсько-Бузький лиман. Живиться рибою та різними морськими тваринами. Часто заривається в пісок, виставляючи з нього тільки очі та дихало. Плахур, як акула, родить живих дітей. Ловиться гаками з наживою, неводами тощо. Вживається для їжі в консервованому виді, або йде на здобуття товщу.

Цікава також група придонних риб так званих **камбол** або калканів. Дорослі риби цієї групи мають плескувате, ніби здавлене з боків несиметричне тіло та очі з одного правого або лівого боку. В Чорному та Озівському морях та їх лиманах водиться два види калканів, у яких очі містяться на лівому боці. Довжина їх буває до 85 см. а вага до 8 кілограмів, а іноді й до 12. Ловиться ставними сітками та гаками з наживою. Вживається до їжі в свіжому та консервованому виді. М'ясо її дуже смачне. Характерним є для цих риб міняти колір тіла в залежності від місця перебування, цебто колір її тіла завжди прибирає таку саму барву, як і дно моря. Ця здібність допомагає їм охоронятись від ворогів.

Близьким родичем наших калканів є так звана **гласа** або камбула. Має очі переважно на правому боці. Довжина її сягає пересічно до 40 см. а вага до одного фунта. Крім Чорного та Озівського морів та їх лиманів, зрідка трапляється в дуже опріснених, а то й цілком прісних водах. Живиться різними морськими тваринами та рибками. М'ясо її смачне і вживається в свіжому та солоному виді. Ловлять її ставними сітками. До цієї групи належить ще так званий **морський язик**, у якого очі також на правому боці. Довжина його сягає 30 см.

Живиться він дрібними морськими тваринками. Поширений в Чорному та Озівському морях.

З інших промислових риб заслуговують уваги: 1) група скумбріюватих, яка дуже цінна в промисловому відношенню, 2) **тунець**, що сягає 3-4 метрів довжини та до 500 кілограмів ваги. Зустрічається в незначній кількості в Чорному та дуже зрідка в Озівському морях, куди заходить із Середземного моря. Живиться тунець рибою. Він дуже гарний плавун. Пропливає до 6 метрів в секунду. Характерно що температура його тіла вища від температури того середовища, у якому він перебуває, цебто води, чого не спостерігається в інших риб. М'ясо його смачне і споживається в свіжому та консервованому виді.

Пеламида або **паламида**. Риба ця менших розмірів ніж тунець, трапляється й 70 см. довжиною та декілька кілограмів ваги. Зустрічається вона в Чорному та Озівському морях у великих розмірах. Тримається більш відкритого моря. Живиться рибою. Ловлять її різними неводами та сітками. Споживається свіжою, солонною та сушеною.

Найцікавішою для українського рибалки являється третя риба цієї групи **скумбрія** або **макрель**, малих звать чирусами. Скумбрія приходить щороку в Чорне море з Мармурового через Босфорську протоку і йде поблизу болгарських та румунських берегів на північ до берегів України. Приходить вона сюди ранньою весною у великій кількості. Тут вона відгодовується протягом літа, а восени знову повертається до Середземного моря. Живиться вона дрібною рибою та тваринками. Вона найважливіша у нас риба в промисловому значенню, як по цінності свого м'яса, так і по кількості вилову. Вилов її в північно-західній частині Чорного моря в окремих роках сягає до 30 тисяч центнерів, що становить в середньому 15% вилову тут всіх морських риб. Ловиться скумбрія, скумбрійними тягловими та ставними неводами, волокушами, сітками тощо. М'ясо її дуже гарної якості. Споживається вудженим, солоним та консервованим.

Цінною промисловою рибою в наших морях являється також і так звана **ставридка** або **скумбрейка**, яка буває до 40 см. довжини. Тримається вона самої поверхні води. Поширена в Чорному та Озівському морях. Живиться молодняком інших риб та дрібними морськими тваринками. Ловиться круглий рік сітками, неводами тощо. М'ясо смачне; споживається свіжим та вудженим.

Дуже цінними промисловими рибами є **кефалі**, яких налічується в Чорному морі до 5 видів. Найбільший з них — так званий **лобань**. Зустрічається в різних частинах світу. У Чорному та Озівському морях трапляється лобань до 65 см. довжини та 5 кілограмів ваги. З моря заходить він для відгодовування в прісні води — ріки, озера, лимани тощо.

Синшль, менших розмірів ніж лобань (до 50 см. довжини та 2-х кгр. ваги). Далі йде **кефаль-бистрюг**, **гостроносик** та **чулара** або мала кефаль. Довжина останніх буває до півметра та ваги до 2 кілограмів. Весною ці кефалі також заходять в лимани та прісні води для відгодовування, а на зиму знову повертаються в море. М'ясо їх жирне і так само, як і ікра, дуже смачне. Споживається свіжим, вудженим, в'яленим, солоним та консервованим. Ловиться кефаль спеціальними неводами що зуться карав'ями, рогожами, волокушами, та іншими знаряддями.

Дрібна риба **хамса** або анчоус, завдяки своїй кіль-

кості відіграє велику роль в промисловості морів. Довжина її всього до 18 см., та вага до 12 грам. Промисел її в Чорному та Озівському морях досягає 20% усього вилову.

У наших морях водиться дві форми хамси: Озівська та Чорноморська. Хамса живе всього три роки. М'ясо її дуже жирне й приємного специфічного смаку. Вживається свіжим, солоним та консервованим. Ловиться весною та восени різними неводами та сітками.

Відзначимо тут ще групу так званих тріскових риб, які в північних морях мають величезне промислове значення, але в Чорному вони зустрічаються досить рідко і не відіграють будьякої ролі в промислі.

Відзначимо тут такі види як: **морський налим** з трьома вусиками — один на підборідді а два на пискі, **мерляг** або **пикша**, у якого тільки на підборідді один вусик та родич морського налима прісноводний налим або **меньок**. Зустрічається він в українських ріках і досягає одного кілограма ваги, тоді як у річках північних морів досягає 24 кілограмів ваги. М'ясо його дуже смачне, а особливо жирна печінка. Шкіру його використовують для клею та шкіряних виробів.

Барабулька або **султанка**, маленька, але промислова морська рибка довжиною до 18 см. та вагою до 25 грамів. Живе в Чорному морі; заходить також і в Озівське. Ловиться весною, а особливо восени різними неводами та сітками. М'ясо її дуже смачне і вживається свіжим, вудженим та консервованим.

Дуже цікавою морською рибою є також морська **щука** або **сарган**. Має ця риба дуже продовгувате тіло й писк. Останній нагадує пташиний дзьоб з зубами. Трапляється до 60 см. довжини та 250 гр. ваги. Характерно, що кістки його хребта зеленого коліру. Зустрічається в Чорному морі; заходить також і в Озівське та ріки. Ловиться волокушами та сітками. М'ясо дуже смачне і споживається свіжим та вудженим.

Крім промислових риб у наших морях зустрічається багато ще й непромислових риб, як от **соняшник** або **христосаро**, що має дуже цікаву форму тіла та характерну пляму на середині тіла. **Морські півні**, цікаві тим, що перші три проміні грудних плавців вільні від перетинок. **Морський дракон**, якого уколи дуже отруйні. Дуже цікаві маленькі морські рибки т. зв. **морські собачки**, які мешкають поміж камінням прибережних зарослів.

Морський чорт, цікавий тим, що ловить рибку, приваблюючи її своїм хребетним промінем. Цікаві також з непромислових риб і такі як: коньки, голки, морські йоржі, морська корова, смаридка тощо.

У прісних водах України водяться також і риби, переселені з інших водних басейнів, як напр.: **сиг**, **блакитний** і **великоротий окунь** та **райдушна форель**.

Промисел

Головні рибпромислові багатства є в Озівському морі, в широких і низових частинах наших рік та в їх лиманах. Далі йдуть середні частини великих рік і пониззя їх допливів, потім інші ріки місцевого значення, як от: Північний Дінець, Південний Буг, допливи Дніпра тощо, всього 25 річок. Всі ж останні, дрібніші, річки рибпромислового значення не мають.

Загальний вилов риби у водах України (без Дону, Кубані та Західних рік) щорічно становить 111.450 тон. Із них в Озівському морі виловлюється 73.920 тон, цебто 66,3% загального вилову. У Чорному морі виловлюється 16.570 тон — цебто 14,9%, у різних ставках 13.985 тон чи 12,6%. У ріках великих і малих 6.975 тон чи 6,2%. При обчисленні вилову риби в Чорному морі бралась лише північно-західна частина його, що розташована в межах України, а в Озівському лише північна частина, що тепер належить до України. Загальний же вилов у Чорному та Озівському морях становить 3117,2 тисяч центнерів, а з них на Озівське море припадає 2829,0 тисяч ц., а на Чорне — 268,2 тис. ц. чи 9,2%.

Загальний вилов риб в морях та ріках України у % по породах в порядку їх ваги слідує: 1) тюльки 50,0, бичків — 10,0, ляща — 7,9, судака 7,7, хамси — 5,7, оселедців — 1,2, осетроватих — 1,1, тарані — 0,62, чехоні — 0,08 та інших — 15,8%. Отже половина улову риби припадає на таку дрібну рибу як тюлька, та 10% на бичків (разом 60%). Цінні ж промислові породи риб, як от: лящ, судак, оселедці, осятрові, тарань, чехонь тощо становлять лише 20% загального вилову.

Знаряддям, яким провадять вилов риби є різні неводи, тяглові, ставні, волокуші, різні сітки ставні, плавні, каравії (якими ловлять кефаль), фатки, гачки з живою, вудки тощо.

ДО 50-РІЧЧЯ З ДНЯ СМЕРТІ П. ГРАБОВСЬКОГО

В грудні цього року минає 50 років з дня смерті видатного українського письменника, революційного демократа Павла Арсеновича Грабовського.

Трудящі Радянської України готуються гідно відзначити цю знаменну дату. Створено республіканський комітет по проведенню 50-річчя з дня смерті поета і намічено ряд заходів по ознаменуванні цієї дати.

Готується видання творів П. Грабовського, книг про його життя і творчість. Товариство для поширення політичних і наукових знань УРСР розробило тематику лекцій про життя і діяльність видатного письменника. СПРУ висилає делегацію в Тоболськ для проведення мітингу на могилі П. Грабовського, а також організації там вечорів і бесід про українську літературу. Намічено провести наукову конференцію Інституту Літератури ім. Т. Г. Шевченка разом з Спілкою радянських письменників України, присвячену творчості поета.

Під головуванням П. Г. Тичини відбулось засідання республіканського комітету по проведенню 50-річчя з дня смерті П. Грабовського. На засіданні було обговорено питання про підготовку до п'ятдесятиріччя з дня смерті письменника.

(“Літ. Газета”.)

ТВОРИ ЛЕСІ УКРАЇНКИ ГРУЗИНСЬКОЮ МОВОЮ

Грузинське видавництво “Сабчоті мцералі” (“Радянський письменник”) видало десятитисячним тиражем збірку творів Лесі Українки в перекладах грузинських поетів. До збірки ввійшли поезії, поема “Давня казка” та драматичні поеми “Лісова пісня” і “У пуші”.

В перекладах творів Лесі Українки взяли участь: Гр. Цецхладзе, Р. Гветадзе, А. Мірцхулава, Ір. Абашідзе, С. Шаншіашвілі, І. Мосашвілі, Ол. Гомішвілі, Маквала Мревлішвілі, В. Габескірія, Д. Гачечіладзе, Маріджан, Ол. Кутателі, Ш. Апхайдзе, В. Горгадзе, Іасамані.

(“Літ. Газета”.)

П. ГОРЕЦЬКИЙ, кандидат філологічних наук.

ДО ПИТАННЯ ПРО ПОЛТАВСЬКО-КИЇВСЬКИЙ ДІАЛЕКТ

Передруковуємо цю статтю з київської "Літературної Газети" чч. 22 і 24 (від 29 травня і 12 червня 1952 р.), викинувши з неї цілком зайві і штучно причеплені до неї "вірнопіддані" фрази й не потрібні цитати з "найбільшого мовознавця" Сталіна. За бестанні два-три роки наші мовознавці в Україні дуже активізуються і нам, що не хочемо порвати з нашою уярмленою батьківщиною і не хочемо колись почути, що еміграція "відрізана скиба від хліба", себто від свого народу, — конечно треба знати, що робиться в Україні. На нашу думку ми мусимо знати не тільки духовний процес в Україні, а нам мусить бути відома кожна нова стежка, протоптана на нашій землі.

Віriamo, що ця стаття буде цікава не тільки нашим мовознавцям, а й багатьом культурним українцям.

Редакція.

Перед дослідниками російської і української мов повстають важливі завдання, вирішення яких має велике значення для з'ясування розвитку цих мов як у минулому, так і тепер. Головне в цих завданнях — дослідити умови і причини того факту, що основою національної російської мови став курсько-орловський діалект, а основою української — діалект полтавсько-київський.

Загальний шлях, яким розвиваються мови, це шлях — від мов родових до мов племінних, від мов племінних до мов народностей і від мов народностей до мов національних.

Ці етапи розвитку загальні, властиві всім мовам, так само, звичайно, й українській мові. Дослідження кожного з цих етапів української мови має важливе значення і для мовознавства, і для історії, історії літератури та інших споріднених наук. Особливої ж ваги для цих наук набувають питання утворення мови української народності і, по-друге, питання про ґрунт української національної мови, тобто про полтавсько-київський діалект, який ліг в основу української національної мови.

Мови живуть і розвиваються протягом віків, зберігаючи при цьому в основному свою граматичну будову і основний словниковий фонд. Поступові зміни, які відбуваються в мовах, повстають у зв'язку з суспільними, історичними та іншими змінами в житті народів, що користуються цими мовами.

Тому при розгляді питання про полтавсько-київський діалект ми повинні говорити не тільки про те, що треба розуміти під поняттям "полтавсько-київський діалект", але й про те, чому, у зв'язку з якими подіями в житті українського народу саме цей, полтавсько-київський діалект став основою української національної мови.

Сучасна розмовна народна українська мова поділяється (на підставі звукових, граматичних, лексичних та інших ознак) на три групи діалектів: **північну** (на північ від лінії Володимир-Волинський — Здолбуново — Житомир — Біла Церква — Корсунь-Шевченківський — Канів — Лубни р. Сула — м. Суми — Суджа), **південно-східну** (на південь від північної групи і на схід від лінії Сквиря — Умань — Балта — Ананьїв) і **південно-західну** (на захід від лінії Сквиря — Умань — Балта — Ананьїв).

Говори південно-східної групи діалектів займають, таким чином, найбільший простір: вони поширюються на всю південно-східну територію УРСР.

До цієї групи діалектів української мови належать також діалект південної Полтавщини і південної Київщини, тобто полтавсько-київський діалект.

Крім того факту, що південно-східна група діалектів займає найбільший, проти інших груп, простір, треба ще відзначити такі моменти, важливі для цієї діалектної групи.

По-перше, північно-східна група діалектів української мови в усьому найголовнішому щодо звукового характеру (фонетики), граматичної будови і слов'янського складу була і є ґрунтом для нової української літературної мови, яка тільки в окремих випадках прийняла деякі риси двох інших діалектних груп — південно-західної і північної.

По-друге, ця група на всьому своєму просторі має незначні відхилення, отже, найменш розрізнену діалектну цілість, як визнає це сучасна діалектологія і давніша (Житецький, Соболевський та ін.).

По-третє, південно-східні говори, займаючи простір між північною групою і південно-західною (в куті між ними) в цілому мають більшу подібність до північних говорів у граматичних формах і в синтаксисі, а у фонетичних рисах — до говорів південно-західної групи.

Дві останні вказані риси південно-східної групи діалектів української мови свідчать про те, що ця група повсталася внаслідок інтенсивних об'єднувальних (інтеграційних) процесів, які на зайнятій цією групою території відбувалися протягом довгого часу, коли складалась українська народність (і навіть пізніше, коли формувалась українська нація) і, відповідно, коли формувалась мова української народності (і пізніше — українська національна мова).

Для з'ясування цих процесів ми повинні звернутися до історичного минулого.

Спільною батьківщиною російського, українського і білоруського народів була Київська Русь (X—XII ст.). Вона об'єднала різні простори від Карпат до Волги і Балтійського моря.

У мові східних слов'ян, які розселилися на величезній території і жили в різних господарських та інших умовах, були певні діалектні відмінності, що залишилися від племінних мов попереднього часу.

В цей же час, завдяки політичному об'єднанню в Київській Русі східних слов'ян і економічним зв'язкам між ними, почала формуватись єдина староруська народність, разом з цим і спільна розмовна староруська мова, а також складалась спільна мова літературна.

Але процес формування єдиної староруської народності, як і процес складання спільної староруської мови, був перерваний роздробленням Київської Русі (XI ст.) на окремі феодальні князівства.

Далі напади половців, а в середині XIII ст. татарський напад (1240 р.) на роздроблені землі колишньої Київської Русі, а потім завоювання західних і південно-західних руських земель Литвою і Польщею XIII — XIV ст.) ще більше ослабили зв'язки між частинами колишньої Київської Русі.

Цей приблизно час був початком формування трьох східнослов'янських народностей — російської, української і білоруської — і, разом з тим, початком утворення мов цих трьох народностей:

"Процесові оформлення української і білорус. народ-

ностей сприяло те, що в кінці XV ст. всередині західніх і південно-західніх руських земель стала зникати економічна роз'єднаність, посилювались економічні зв'язки, утворились місцеві політичні центри. На основі старих місцевих говорів (підкреслення моє. — П. Г.) складались білоруська і українська мова з їх фонетичними і морфологічними особливостями.”¹

З попереднього короткого розгляду питання про утворення трьох східнослов'янських народностей ми можемо сказати, що й теперішні групи діалектів української мови “не з неба впали”, а мають коріння в далекому минулому. Уже в час, коли складалась українська народність, у мові цієї народності, що займала великі простори — Чернігівщину (Сіверську землю), Київщину, Волинь, Поділля, Галичину і Закарпатську Русь — були певні діалектні відмінності. Ці відмінності в мові окремих більших територій, які економічно й політично тяжили до певних центрів, створювали свого роду “діалектні масиви” (або “діалектні смуги”) — майбутні діалектні групи української мови. Згодом можна сказати, що в цей час уже (і шодалі виразніше) визначались масиви південно-східний, південно-західний (близький до першого фонетично) і північний. Вони в основному відповідають указаним вище сучасним трьом великим групам діалектів української мови.

Історичні події XV — XVIII ст. в житті українського народу не могли стерти межі між діалектними масивами, але для кожного з них створювали або менш сприятливі умови (в розумінні суспільної та іншої активності його носіїв) і робили його більш або менш активними, більш або менш впливовим у загальному житті й розвитку мови.

Важливими подіями в житті всіх земель колишньої Київської Русі, на території яких згодом складалась українська народність і її мова, були події XIII — XIV ст.

Під час татарського нападу 1240 р. і відразу ж після нападу, як відомо, частина населення наддніпрянських земель відійшла на захід — у Галицько-Волинське князівство і почасти на північ — у Владимирсько-Суздальські землі. Але цей відхід населення з наддніпрянських земель ні в якому разі не можна розуміти як “обезлюднення” Наддніпрянщини. Деяке зменшення населення, дійсно, було, але основна маса носіїв південно-східного діалектного масиву залишилась на місці.²

Тому цілком хибною треба визнати думку історика М. Погодіца (у 50-их роках XIX ст.), ніби місцеве населення після татарського нападу прийшло сюди з Карпатських гір і зайняло “спустошені татарами місця великоросіян, які одійшли на північ.”³

Такими ж хибними були й висловлення лінгвіста О. Соболевського (початок XX ст.), нібито батьківщиною української мови “треба вважати південно-західний куток давньоруської землі”, а саме — Галицько-Волинське князівство.⁴

Значна заселеність наддніпрянських земель після татарського нападу і пізніше, величезна енергія, яку виявляло місцеве населення в боротьбі проти найближчих степових хижаків-татар, — все це спростовує погляди Погодіца і Соболевського про спустошення Наддніпрянщини в XIII—XIV ст. і про пізніший прихід населення нібито з західних земель.

Після татарської навали можна тільки визнати часткове і тимчасове ослаблення наддніпрянських земель і посилення західних земель. Але з другої половини XV

ст. в загальному житті всіх українських земель і в розвитку української народності та її мови знову відновлюється провідне значення території прикиївської, наддніпрянської, особливо середньодніпровської. Таке переміщення (відновлення) центра ваги життя українського народу на схід відбувається вже в середині XV ст. у зв'язку з суспільнополітичними подіями часу.

В українських (і білоруських) землях, захоплених феодалною Польщею і феодалною Литвою, дедалі (особливо з другої половини XV ст.) посилюється кріпацький гніт; населення шукає порятунку від нього у втечах. Уникнути (хоча б тимчасово) кріпацького поневолення можна було в східних менш заселених або й мало заселених (степових) просторах південної Полтавщини і південної Київщини, тобто на території південно-східного діалектного масиву.

Тут, у середньому і нижньому Придніпров'ї, в цей час виростає Запоріжжя. У XV—XVI ст. воно стає важливою активізуючою і організуючою силою в боротьбі українського народу проти соціального гніту з боку шляхетської Польщі, в боротьбі проти татарських нападів з Криму.

Крім кріпаків, які, тікаючи від панщини, поступово заселяли південно-східну Україну, тут осідали так звані “уходники”, що прибували переважно з півночі — з білоруських і московських земель для різних промислів.

З наведених фактів бачимо, що економічні й соціальні обставини польсько-шляхетського феодалного режиму гнали і заходу і з півночі України за Дніпро і взагалі в південно-східні наддніпрянські землі багато покріпачених людей, які селилися в цих місцях, засновуючи численні осаді й слободи.

У зв'язку із рухом українського населення із заходу на схід у Наддніпрянщину десь в середині XVII ст. населення Лівобережної України значно зростає. (За підрахунками А. Барановича, Червона Русь і Брацлавщина мають 16 чол. на 1 кв. км; Київщина “заселена, здається, не так густо”; Полтавщина — 11 чол. на 1 кв. км.)

Таким чином, з середини XV — початку XVI ст. центральні українські землі, особливо Придніпров'я, з активним в господарському відношенні і в боротьбі проти нападів татар населенням Київщини й Полтавщини, стають найголовнішими, провідними в суспільнополітичному житті України. Як відомо, з початку XVII ст. центром культурного життя України стає Київ: тут засновується братство і братська школа, пізніше Академія; сюди переноситься культурно-освітня робота з Львова, переходять культурні діячі з західно-українських земель.

Зрозуміло, що водночас із збільшенням населення на сході України, водночас із зростанням значення середньодніпровських земель і говори цих земель, говори південно-східні, набувають дедалі більшої ваги і стають передовими, найвпливовішими в загальноукраїнській мові того часу.

Визвольна війна українського народу (1648—1654 рр.) проти шляхетсько-феодалної Польщі, в якій найактивнішу роль брало населення середньої Наддніпрянщини, сприяла зміцненню і поширенню південно-східних діалектів, зростанню їх значення серед інших діалектних груп української мови.

Як війна 1648—1654 рр., так і події другої половини XVII ст., коли відбувались великі пересування населення з правого берега Дніпра на лівий, мали значний вплив на вирівнювання південно-східної групи діалектів української мови і особливо діалектів середнього Дніпра, тобто діалектів південної Полтавщини і південної

Київщини, територія яких була головною ареною соціально-історичних подій XVII ст. в житті України.

Так на просторах від північного і на схід від південно-західного діалектних масивів складалася, на основі старих місцевих говорів, південно-східна діалектна група української мови.

Південно-східна група говорів дуже виразно й широко відбилася в народній творчості, особливо в думах та історичних піснях, що склалися по живому сліду подій, які відбувалися в XV—XVII ст. Ця ж група говорів, як центральна, як найбільш однотайна і як така, що належить якнайактивнішій частині українського народу, стала і найбільш авторитетною і зразковою. Разом з цим говори південно-східної групи уже в XVII ст. знаходять ужиток і в літературних творах, наприклад, в "Інтермедіях" М. Довгалевського (1737 р.), у віршах Ів. Некрашевича (кінець XVIII ст.) та ін.

Отже, південно-східна група діалектів української мови, особливо говори середньої Наддніпрянщини, протягом (кількох століть) була найважливішою, провідною в розвитку мови української національності.

При Богдані Хмельницькому (1654 р.) Україна об'єдналась з Росією. Але після запеклої боротьби Росії (?! Ред.) і України проти Польщі з-під польської влади було визволене тільки Лівобережжя, а Правобережжя (тобто майже половина українських земель) до кінця XVIII ст. залишилося під пануванням Польщі.

Тільки в кінці XVIII ст. сталося об'єднання переважної частини заселених українцями земель: в цей час, після 2-го і 3-го поділу Польщі (1793 і 1795 рр.), Правобережжя України (крім Галичини, Буковини і Закарпаття) було приєднане до України в складі Росії.

Це сприяло дальшому зростанню виробничих сил України. Разом з тим об'єднання Лівобережжя і Правобережжя в цей час, коли дужче розвивались капіталістичні відносини і посилювались економічні зв'язки, сприяло формуванню народності в націю і мови української народності — в національну українську мову.

Так протягом ряду століть поступово склалися елементи мови, території й економіки українського народу, а також елементи спільності психічного складу, що виявляється в спільності культури.

У період зростання капіталізму, з другої половини XVIII ст. і особливо з кінця XVIII ст. до середини (приблизно) XIX ст., коли вже більша частина українських земель і українського народу була об'єднана в складі Росії, тобто, коли вже була спільність території і спільність економічного життя, українська народність складається в націю, а разом з тим мова української народності піднімається до значення національної мови.

В цей час центральні середньодніпрянські українські губернії — Полтавська й Київська — були найпердовішими, найактивішими. Густо заселена Полтавська губернія економічно оживлялась щедалі зростаючою торгівлею. Київська губернія, так само густо заселена, розвивалась у зв'язку з вивозом продуктів сільського господарства, а особливо (з 30-х років) у зв'язку з бурхливим ростом у ній цукрової промисловости. В цих губерніях їх головні міста — Полтава і Київ — були культурними і адміністративними центрами всієї Лівобережної і Правобережної України.

Через указані причини (економічні, історичні, культурні, територіальні та ін.) з південно-східної групи діалектів української мови діалект полтавський і київ-

ський, вірніше — полтавсько-київський діалект, в період формування української мови стає основою української національної мови.

Не випадково, що саме Полтавщина в особі І. Котляревського дає перші твори української літератури, а за Котляревським виступають Л. Борзовиківський і Є. Гребінка, — представники полтавського діалекту.

Так само не було випадковим і те, що в 30-роках XIX ст. з'являється в літературі кріпак Т. Г. Шевченко, уродженець Київщини, виразник настроїв трудящих мас українського народу. Соціальний зміст його творів визначався думками і прагненням всього пригнобленого селянства а словесна їх форма — це мова південної Київщини, яку засвоїв поет і з живого життя, і з багатих джерел усної народної творчости.

Отже, до лівобережного діалекту, яким (переважно) користувалась українська література в кінці XVIII і на початку XIX ст., у першій половині XIX ст. приєднується правобережний київський діалект, міцно закріплений у літературі творчістю Т. Шевченка.

Так полтавсько-київський діалект — основа національної української мови — був закріплений у літературному вжитку і здобув міцний ґрунт для дальшого розвитку.

Треба зазначити, що взагалі утворення національної мови, яке відбувається разом з формуванням нації, звичайно супроводжується вживанням її в літературі.

Ми простежили довгий шлях розвитку української мови і з'ясували питання, що таке полтавсько-київський діалект і чому він ліг в основу української національної мови.

З поданого вище розгляду питання про полтавсько-київський діалект, що належить до південно-східної групи говорів української мови, ми бачимо, що як ця діалектна група, так і полтавсько-київський її діалект "не з неба впав", а складалася протягом довгого часу, і що полтавсько-київський діалект тільки в певний час і за певних сприятливих умов став основою української національної мови.

Поставлене завдання ми розглянули, на жаль, тільки в загальному плані, без посилань на мовний матеріал (пам'ятки письменства, дані діалектології та ін.). Звичайно, таким загальним висвітленням питання про полтавсько-київський діалект наше мовознавство обмежитися не може. Найближче важливе завдання — дослідити це питання докладно, на підставі даних історії, економіки і особливо на підставі писемних пам'яток і даних діалектології з різного часу життя і розвитку цього діалекту, який має велике значення у створенні української національної мови, а також в історії української літературної мови.

1 История СССР, т. I, Москва, 1948, вид. 2-е, стор. 231.

2 Див. М. Владимирський-Буданов, Население Юго-Западной Руси от половины XIII до половины XV в. АИОЗР, ч. VII, т. I, Київ, 1886; також А. Баранович, Население предстепной Украины в XVI в. Исторические записки, 1950, кн. 32.

3 Цитую за роботою: М. Максимович, Собрание сочинений т. III, 1880 стор. 185—186.

4 Див. А. И. Соболевский, Древне-киевский говор. Известия отдел. русск. яз. и словесности. Акад. наук, 1905, т. X, кн. I, стор. 308—323.

МИКОЛА БАЖАН — МОСКОВСЬКИЙ ДЕРЖИМОРДА ВІД ЛІТЕРАТУРИ

Микола Бажан — цей великий поет і малий українець — на 17 з'їзді КП(б)У в Києві виступив з погромно-донощицькою промовою на своїх колег-письменників. Почав, звичайно, з “жертви повоєнних п'ятилеток” Володимира Сосюра і з його прекрасного вірша “Любіть Україну”, а кінчив усією українською радянською літературою, у якій “немає підстав захоплюватися успіхами”, бо тема “єдності і братерства українського народу (малого! Ред.) з великим (обов'язково з “великим”! Ред.) російським народом” на Бажанову думку “ще не знайшла в українській радянській літературі гідного втілення в повноцінних художніх образах.”

Признання, як бачимо, дуже одверте, чітке і ясне. Разом з тим воно мусить натхнути вірою всіх скептиків і наклепників на наш народ, що він, народ, скомунізований, зрусифікований і здеморалізований і що йому тепер, мовляв, “всьо равно”, аби наїстись і випстатись. Коли за 32 роки найжахливішого терору Росія безсила поневолити нас духово, то нема сумніву, що це духове поневолення не відбудеться і за 132 роки. А Бажани завжди були й будуть, бо не всяк є міцний, щоб утриматись перед спокусами “лакомства нещасного”.

Переддруковуємо всю промову М. Бажана, викинувши з неї лише кінцеві алілуйні славословія, з яких навчитися нема чого.

Всі підкреслення в тексті наші. Ред.

“Товариші делегати! Письменники Радянської України сприйняли як вияв глибокої допомоги і турботи про плідний розвиток української радянської літератури справедливу критику в статті “Правди” “Проти ідеологічних перекирвань в літературі”. Нездорова атмосфера взаємних покривань помилок, взаємних приятельських вихвалень, відсутність більшовицької принципіальної критики і самокритики, недопустиме притуплення почуття партійної пильності і нетерпимости до ворожих проявів, — все це відкрило щілини, через які і вилізли на світ такі, з дозволу сказати, “твори”, як націоналістичний вірш В. Сосюра “Любіть Україну”.

Вказівки партійної преси, постанови Пленуму ЦК КП(б)У, що відбувся в листопаді минулого гоку, визначили письменницькій організації Радянської України шляхи до піднесення ідейно-художнього рівня нашої літератури, до виправлення тих серйозних помилок і неділіків, що були в нашій роботі. Виправити до кінця ці помилки ми зможемо, якщо ні на хвилину не послабимо рішучої, нещадної боротьби проти проявів чужої, ворожої нам, буржуазної ідеології, особливо проти проявів ідеології українського буржуазного націоналізму.

Тов. Мельников правильно охарактеризував становище нашої письменницької організації і справедливо критикував керівництво Спілки радянських письменників України. У нас почалась перебудова, є певні успіхи, але ще й досі в письменницькому середовищі існують елементи приятелізму, покривання помилок, неправильного, непартійного реагування на критику, на розгортання критики й самокритики.

Недостатнє знання письменниками науки марксизму-ленінізму, невміння володіти цією наукою при розкритті художніх образів, неглибоке знання життя — при-

чина невисокого ідейно-художнього рівня деяких наших творів.

ЦК нашої партії націлів увагу партійної організації Спілки радянських письменників на поширення і поглиблення партійної освіти в письменницькому середовищі. Є у нас і інші недоліки. Так, наприклад, не на належній висоті стоять друковані органи Спілки, зокрема “Літературна газета”.

Серед творчих секцій і комісій особливо відстає комісія критики й теорії літератури. А відомо, яку велику роль закликає відіграти робота цієї комісії в розвитку радянської літератури.

Велика увага приділяється виданню і поширенню творів українських класиків. Це видно з таких промовистих цифр. Твори Тараса Шевченка за час з 1888 року до 1918 року були видані загальним тиражем 807 тисяч примірників. За роки радянської влади вийшло 7 млн. примірників творів геніяльного українського поета революціонера-демократа. Твори Івана Франка за життя письменника були видані в кількості 90 тис. примірників, відома його повість “Борислав сміється” зовсім не була видана окремою книгою. Зараз загальний тираж творів Івана Франка досягає 5 млн. примірників, повість “Борислав сміється” видана 300-тисячним тиражем. До революції було видано всього 15 тис. книжок Михайла Коцюбинського. В радянських виданнях вийшло 4,5 млн. книжок.

Такі видатні західноукраїнські письменники, як Василь Стефаник, Мартович, Черемшина за життя так і не дочекались на окремі збірки своїх творів. Зараз в радянських виданнях вийшло 300 тис. книжок В. Стефаника, 250 тис. книжок Черемшини, 150 тис. книжок Мартовича.

Красномовні і знаменні цифри!

Відповідальне завдання зараз покладено на літературознавців. Зараз готуються до друку і друкуються великі збірки творів українських класиків — повне академічне видання творів Шевченка, 20-томне видання творів Івана Франка, 5 томів творів Лесі Українки і т. д. Але редакційна, літературознавча робота над текстами цих видань викликає тривогу. Тексти підготовлених Інститутом літератури Академії наук УРСР деяких томів творів Івана Котляревського, Василя Стефаника, Івана Франка, Михайла Коцюбинського, примітки і коментарі до творів Лесі Українки позначені аполітичністю і буржуазним об'єктивізмом. З подібними ж помилками вийшов том творів Павла Грабовського у виданні російською мовою за редакцією і з примітками літературознавця Олександра Кисельова.

Частина наших критиків і літературознавців ще не до кінця сприйняла всю глибину постанов ЦК ВКП(б) і ЦК КП(б)У про літературу, зокрема постанову ЦК КП(б)У від 1947 року про підручник історії української літератури і про викриті в ньому націоналістичні тенденції. Свого часу гостро критиковані за серйозні ідеологічні помилки письменники В. Сосюра, М. Рильський, Л. Первомайський, Ю. Кобилицький ще й досі переконалим ділом не довели, що вони до кінця зрозуміли і творчо переборолі свої помилки.

Цілкм справедливо піддана гострій критиці повість Л. Смілянського “Золоті ворота”. Перевидання цього порочного твору в 1952 році свідчить про те, що Спілка радянських письменників України і видавництво досі

не зробили глибоких, принципових висновків з статті "Правди" "Проти ідеологічних перекирвань в літературі". Особливо це стосується самого автора повісті — письменника Л. Смілянського, в творах якого наша громадськість не раз виявляла і гостро критикувала ідейні помилки і збочення (зокрема, в його націоналістичній повісті "Софія").

Поява повісті Смілянського ще раз нагадує нам про потребу весь час підвищувати пильність і непримиренність проти всяких проявів ворожої буржуазної ідеології і, насамперед, проти українського буржуазного націоналізму.

Українські радянські письменники спільними зусиллями подолають ті недоліки, що заважають швидкому рухові вперед, і доб'ються нових творчих успіхів.

Наші видавництва випускають зараз чимало нових книжок українських радянських прозаїків, драматургів і поетів. Не кожен з цих творів відповідає високим вимогам нашого радянського читача з погляду художньої майстерності. Позитивної оцінки заслуговує щойно виданий новий роман Олесь Гончара "Таврія", що з позицій соціалістичного реалізму змальовує похмуре до-революційне минуле того степового краю, де зараз волею партії і народу споруджуються славні сталінські будови комунізму. Але треба водночас сказати Олесю Гончару, що образи пролетарських революціонерів, людей лєнінської партії він намалював не на повну силу. Це — недолік твору, над виправленням якого має ще працювати автор.

Цікаву і потрібну повість "Над Черемошем" — про нове радянське Прикарпаття, про життя і труд його людей — написав Михайло Стельмах.

Українські радянські письменники у великому боргу перед робітничим класом нашої Батьківщини, героїчні діла якого вони ще слабо і недостатньо відображають.

Тільки останнім часом почали з'являтися окремі твори, що змальовують життя людей нашої соціалістичної індустрії і великих будов. Серед них можна назвати новий роман Вадима Собка "Біле полум'я", п'єсу Якова Баша "Дніпрові зорі".

Останнім часом знизилась активність і ідейно-художня якість роботи деяких українських радянських поетів.

Нікого не може задовольнити, наприклад, той цикл віршів про Донбас, з яким недавно виступив у журналі "Дніпро" Володимир Сосюра. Замість гарячої, схвильованої, високоідейної поезії, надиханої нашим сонячним радянським життям, читач знаходить тут безбарвні і байдужі відписки, зроблені поспішною рукою.

Досі не дав повноцінної творчої відповіді на партійну критику своїх помилок Максим Рильський. Це саме слід сказати і на адресу Леоніда Первомайського, який повинен значно енергійніше взятися за творче виправлення своїх тяжких помилок.

Так, в українській радянській поезії є ряд хиб, проте це не означає, що всі українські радянські поети відстають у своїй творчості від вимог нашого часу, нашого читача. Цикл нових поезій і поему "Теплохід "Мічурін" в Індії" написав Павло Тичина. Читачі тепло зустріли появу книги нових поезій Андрія Малишка "Дарунки вождю".

Нові книги поезій написали Платон Воронько, Любомир Дмитерко, Петро Дорошко, Олександр Підсуха, Микола Нагнибіда. Велику поему про подвиг радянських людей у Великій Вітчизняній війні створив Іван Нехода.

Великим боргом поетів є те, що останнім часом во-

ни майже не пишуть нових текстів для пісень.

Українські радянські письменники дали останнім часом ряд нових книжок, але немає підстав захоплюватися успіхами. Такі величні теми, як тема дружби народів, одвічної єдності і братерства українського народу з великим російським народом, тема боротьби за мир, викриття паліїв нової війни — американських імперіялістів, ще не знайшли в українській радянській літературі гідного втілення в повноцінних художніх образах. Наші літературознавці ще не створили книг, крім виданої в Москві книги "Украинско-русские литературные связи", про братерські зв'язки великої російської і української літератур, про благотворний вплив російської літератури на весь розвиток літератури українського народу.

А про такі книги треба гаряче дбати всім нам, тим більш, що наближаються знаменні роковини — 300-річчя воз'єднання українського народу з братнім російським народом. Відзначити цю дату, це радісне свято нашого братерства, дружби і єдності повинні і поети, і прозаїки, і драматурги, і літературознавці Радянської України своїми новими книгами, профінансованими почуттям любові, відданості і подяки нашому старшому братові — великому російському народові."

Увага, батьки і вчителі!

Уже вийшла з друку нова книжка:

Петро Волиняк

ЛАНИ

читанка для 4-ї класи рідних шкіл і позашкільного читання.

Ця читанка є новиною на нашому дитячому книжковому ринкові, бо:

1. Вона містить у собі вибір справді цікавого, різноманітного й захоплюючого матеріалу;

2. Вона написана сучасною літературною мовою й сучасним правописом;

3. Вона не обмежується до якоїсь одної частини Батьківщини, а містить матеріал, який відзеркалює всю Україну;

4. Вона дає не тільки голі тексти для читання, а ще й запитання та завдання до кожного розділу тексту, а крім того подає ще багато народніх приказок. Все це дає змогу використати її поза школою (батьки самі можуть вчити своїх дітей);

5. Вона подає матеріал з фольклору, українських клясиків та сучасних наших письменників з України і еміграції;

6. Вона гарно ілюстрована, видрукована на добром папері, обкладинка відомого художника М. Дмитренка;

7. Вона містить матеріал, якого нема в жодній іншій нашій читанці;

8. Вона має разом з обкладинкою 100 сторінок великого формату;

А тому ця книжка сьогодні є справді великою підмогою вчителям і тим батькам, які не мають змоги посилати своїх дітей до української школи.

У зв'язку з браком коштів наклад цієї книжки дуже обмежений і добре зробить той, хто замовить її негайно.

Замовлення разом з гроши слати на адресу:

NOWI DNI, Box 452, Term. "A"
Toronto, Ont., Canada

ФАКТИЧНА ДОВІДКА НЕ-КРОКОДИЛОВІ...

Дуже було б доречно до цього заголовку додати "а жабі", але з поваги до читачів не робимо цього. Отже, мова про Юрія Косача і його "Звернення до крокодилів", видруковане у його "Східняку", себто в "сторонньому повідомленні" "Нового Русского Слова" від 26 вересня ц. р.

Не маю наміру полемізувати з автором того крокодилячого, як він сам його назвав, звернення, а хочу лише сказати, що автор його говорить неправду, бодай у тому місці, яке стосується мене. Він, скаржачись, що більшість наших видань "боялася мого (Косачевого. Ред.) імені, як вогню", пише так: "Напр., "Нові Дні", яких редактор — бідолаха "боявся" втратити через мене передплатників". А справа була ось як. На виклик редактора "Нашого Віку" і Народного Дому приїхав до Торонта Юрій Косач. Він зробив кілька прилюдних виступів, на яких було чимало людей. Був там і я. Ніякої особливої атаки на нього я там не помітив, крім, хіба, невдалого виступу Т. Осьмачки та ще двох-трьох осіб, які не згоджувались з думками Ю. Косача. В час його перебування в Торонті була організована зустріч письменників, на якій (у присутності кількох осіб) Ю. Косач читав свої новелі. По закінченні читання я запропонував йому видрукувати кілька з них у "Н. Д." Через пару днів Ю. Косач приніс ті новелі до мене до хати і, передаючи їх мені, запитав, чи я не побоююсь їх видрукувати, бо мені ж, мовляв, відомо, що його ім'я декому не до вподоби. Я відповів, що тим не цікавлюсь і не боюсь, бо друкую творчі, а не імена, а в тих творах нічого поганого й шкідливого не бачу. На тому наша розмова скінчилась і я дві новелі видрукував. Був у мене не сам, а з однією панєю, яка була свідком цієї розмови. Отже, я ніколи не боявся його імені, а навпаки — сам Косач лякав мене своїм іменем. Це така правда в "Східняку".

Треба сказати, що з думками Б. Сивенка у його статті про Косача й Осьмачку (див. "Н. Д." за вересень ц. р.) я не згоден, але вмістив ту статтю, бо взагалі толерантно ставлюся до чужих поглядів. Ю. Косач, звичайно, залюбки цитує Сивенкові похвали своєму "галантові", одночасно лаючи Б. Сивенка останніми словами, набиваючи тим собі ціну в росіян: раз — дивіться, мовляв, який я геній, друге — дивіться, який я ворог націоналістів-сепаратистів... Але й тут Косач говорить неправду. Ніхто його не бойкотував, бо Косачеві твори друкувались майже в усіх наших виданнях. Зокрема в Канаді він друкувався в "Гомоні України" (бодай тоді, коли ця газета ще не була під контролею партії, коли я ще був там редактором відділу літератури й науки), майже з числа в число друкувався в "Нашому Віку", друкувався в "Українському Робітнику", в "Нових Днях". Я, наприклад, повернув Косачеві лише одну статтю. І не тому, що боявся його імені (воно вже було в журналі перед тим і ніхто мене за те не повісив), а тому, що в ній, як у тій пісні співається, —

Ой, у полі туман-димно,
За туманом нічого не видно...

Власне кажучи, видно, але видно було тільки одну ненависть до всього українського, яку виставлялося як найбільшу геніяльність. Я й не видрукував її.

Всі Косачеві твори лежать на полицях наших книгарень, але ніхто їх не купує. Всі вони стоять на полицях бібліотеки, якою я відаю вже чотири роки, і за

чотири роки ніхто їх не випозичав (одному читачеві я їх був накинув!), що свідчить про його "геніяльність" і популярність. Не палю я їх і тепер...

Взагалі не треба Ю. Косачем цікавитись і я зробив помилку, що видрукував статтю Б. Сивенка в журналі, що дало привід Косачеві написати своє "крокодиляче звернення". Наші критики часом роблять з нього генія, забуваючи, що всі генії належали до якогось народу. Косач же вроджений космополіт, у якого "родіна там, где больше платят". То чи ж треба вважати за "національний конфуз", як пише Сивенко, коли Косач, обійшовши всі українські партії приплив до комуністичного "Громадського Голосу", а тепер пише "крокодилячі звернення" в "Східняку"? Це звичайний шлях кожного космополіта, бо кожен космополіт починає свою "вселюдськість" з обплывування свого власного народу і кінчає на чужому смітнику. Так завжди було, так є тепер і так буде, бо людина таки не абстракція, а конкретність і позбавляючись цієї конкретності, перстає бути людиною.

Один з наших ультра націоналістичних критиків (теж космополіт, у якого "родина там, где больше платят") висловився, що стиль Косач "має панський". Це, правда, трохи смішно звучить, бо коли людина безсила зліпити сяке-таке нормальне речення, у якому б можна було знайти зміст, коли людина на десяток слів у реченні вживає 6-7 чужих слів, то шкода в ній шукати геніяльності й стилю, а навіть культури взагалі. Та людина просто нахвталася чужого, якому не може дати ради, і тоді змушена писати "для себе й кількох осіб", як щиро й признається (помилувшись!) Ю. Косач. А поскільки сам себе (навіть за допомогою кількох осіб) генієм не зробиш, а ним конче хочеться бути, то цілком нормальна ненависть до всіх і всього. Цілком і нормальний перехід до ворожого табору. Але є в узбеків прислів'я: "Краще в своєму народі бути підметком, як у чужинців султаном." Ю. Косач це зрозуміє пізніше.

А поки це станеться, то щиро бажано "Східнякові" (і росіянам взагалі) мати більше Косачів. Дай вам, Боже, — в перебиранні від нас Косачів, — у добрий час почать, а ще в кращий кінчить...

П. Волиняк

П. С. Всіх тих листів, які ми одержали у справі Косача, друкувати не будемо і з цього приводу не листуємось. Амінь.

ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ!

ЧИТАЙТЕ!

місячник головної управи ОДУМ-у в Канаді
і США

МОЛОДА УКРАЇНА

що є сьогодні єдиним загально-українським,
а не партійним журналом для молоді.

Передплата на рік: 3.00.

Замовлення слати на адресу:

Moloda Ukraina
191 Lippincott St., Toronto, Ont., Canada

ПРЕСА ПРО "НОВІ ДНІ"

В детройському тижневику "Український Прометей" ч. 42 за 16. 10 ц. р. вміщено статтю відомого нашим читачам Гр. Шевчука "Читаючи нашу пресу". В тій статті цей визначний діяч нашої преси ставить проблему боротьби "кайдашівщини" з "справжнім", себто дрібничковості з великим. Тема, звичайно, цікава і ставиться вона з гостротою, властивою цьому цікавому авторові.

Передруковуємо ту частину цієї статті, яка безпосередньо стосується нашого журналу, бо посередньо стосується його вона вся. Але при цьому хочемо тільки застерегти наших читачів, що ми зовсім не ідеалізуємо "підсоветську людину", як то пише Гр. Шевчук. Ми тільки виходимо з засади, що немає двох Україн, — Галичини й великої України, як запевняють нас бандерівці (чи краще стецьківці!) та всякі інші наші "івці", чи Галичини й східної України, як запевняють нас "українці-федералісти" з "Нового Русского Слова". Ми певні також, що немає емігрантської України, як і України "на землях" (ох, і словечко ж!), про що так багато говорять деякі наші політичні партії і відомий всім "великий мандрівник" Ю. Косач з "Громадським Голосом" і "Українським Життям" у Торонті. Ми твердимо, що Україна одна і тому ми тверезо ставимось до т. з. підрядянської людини, не ідеалізуючи її й не судячи її. Ми знаємо, що в Україні були Єфремов, Скрипник, Хвильовий, Микола Куліш, але були й Микитенко та Борис Коваленко. Знищені перші й другі, але ми ніяк не оплакуємо Микитенка й Коваленка та не ідеалізуємо їх.

Крім того, всім відомо, що Гр. Шевчук, як і редактор "Н. Д.", та велика частина нашої еміграції взагалі, є плоть од плоті тієї підрядянської людини. То коли нам усім вільно вважати себе за чесних людей і таких же чесних українців, то чому ж редакторові "Н. Д." не вільно вважати за таких ще й бодай 90% тих українців, які й досі змушені бути підрядянськими? Ми маємо безліч даних, що саме так є. Хоч би з "Щоденника" А. Любченка, якого ми повністю не можемо оприлюднити, можна було б довідатись багато цікавого про деяких "орденоносних діячів" нашої культури, які там так само маскуються, як маскувались і ми. Ця заввага ніяк не стосується Гр. Шевчука — це вяснення іншим, які часом не розуміють цієї справи.

Передруковуємо й те місце з тієї статті, де Гр. Шевчук дуже зневажливо і безпідставно згідливо ставиться до політичної проблематики "Нових Днів". Робимо це для того, щоб у декого не склалося враження, що ми, вважаючи цей закид Гр. Шевчука за правдивий, просто опускаємо це місце. Зовсім ні! Ми любимо одвертість і ширість і саме тому вважаємо Гр. Шевчука за найціннішого і найцікавішого автора "Нових Днів". Тому його закидів зовсім не боїмося і радо їх подаємо до відома наших читачів, хоч застерегаємо за собою право на ту тему колись висловитись. Сьогодні лише скажемо, що вважали б непростимою помилкою звернути увагу нашої преси виключно на культурні проблеми. Живемо не в другій половині 19 віку, а в другій половині 20-го віку, отже ми не просвітяни, а культурна сучасна нація, а доба "словесної України", як її охрестив сам Гр. Шевчук, уже пішла у вічність. Отже, у розділі "Переїдімо до журналу" Гр. Шевчук пише:

"Про четвертого Запорожця я прочитав у торонтських "Нових днях". Уже не перший рік я співпрацюю

в цьому журналі. Це приємно сказати передусім тому, що в нас не так багато періодичних видань журнального типу, які існують роками. Хтось кинув дотеп, що фатальне число для українських журналів — п'яте. Як правило, вони вмирають найпізніше на п'ятому числі. Тим часом "Нові дні" наближаються вже до тридцять п'ятого числа. Вже за це вони варті похвали.

Живучість ця мусить мати свої причини. Одна з них упадає в очі. Видно, що редактор — П. Волинняк — любить свій журнал і тягне в нього все, що може. Це в ньому бувають найцікавіші витяги з советської преси і вибірки з советської української літературної продукції. Тут можна знайти матеріал і про південно-український канал, і про літературні новини, і про дрофу чи іншу, сказати б, тварину. На підсоветське життя журнал дивиться критично, але не "крізь шкельця, мов з-за ґрат", він уміє бачити людей незалежно від розвішаних по світі залізних і інших завіс. Правда, він трохи пересолоджує підсоветську українську людину, ідеалізує її, але може це краще, ніж протилежна крайність.

Проте я думаю, що причина живучості журналу не тільки в тому, що він різноманітний і живий, просто кажучи — здебільша цікавий, а ще й у тому, що в ньому редакція вмільо дозує нашу рідну кайдашівщину. Ні, мені це дозування не симпатичне, мушу сказати це прямо. Я б її взагалі нікуди не пускав принаймні протягом якогось карантинного часу. Навіть у симпатичному вигляді козака Карася чи редактора Чапленка, якого анекдоти я читав і ладен читати не без приємності. Бо вона небезпечна, та кайдашівщина. Але я мушу погодитися, що вона існує і що нема виглядів на її скорі зникнення. Тому найреальніше — визнати це і відповідно поводитися. Так і роблять "Нові дні". При цьому, як уже сказано, вони ту кайдашівщину все таки дозують. Умістять якусь дискусійну статтю, що в суті речі сходить на перемивання кісток і витягання брудної білизни, часом навіть зфальшованої (так, так, і бруд на білизні можна фальшувати!) якогонебудь там "партійного угруповання" або й "бльоку". Але поруч умістять першокласні спогади про бойчукістів. Або дорогоцінний документ епохи — щоденник Любченка. Або щось інше, справді цікаве й, головне, культурне.

Існування солідної преси, на яку б не падала тінь комплексу кайдашівщини, — це проблема життя і культурної ролі української еміграції. Але поперше, такого органу серед тих, що перейшли за фатальне п'яте число, ще нема, а подруге, все таки й тоді був би потрібний орган, що непомітно для читача переключав би його з кайдашівщини на справжнє. Не знаю, чи ставить собі свідомо таке завдання редактор "Нових днів", але фактично він його виконує."

М. Кривенко

УНОЧІ

"Шу-шу-шу, шу-шу-шу," —
Щось в тиші комиші до душі.

Спить ставок. Темна синь,
Рій думок. Жду. Прилинь!

"Не люби, не люби", —
Так береза в журбі.

А з-за парку в степу
Хтось відгонить журбу:
"Жить обом, жить обом."

НЕПОВАГА ДО ПАМ'ЯТІ КОМПОЗИТОРА

21 вересня мине 120 років з дня народження діяча української культури Петра Івановича Ніщинського—автора однієї з найпопулярніших українських пісень “Закувала та сива зозуля.”

Все творче життя цього відомого композитора, етнографа, поета і перекладчика пройшло в Одесі. На протязі 13 років він був викладачем в гімназії. Цікаво відмітити, що саме в цій гімназії свого часу навчалися видатний хірург нашої країни Скліфасовський і великий болгарський поет-революціонер Христо Ботев.

В Одесі написані П. Ніщинським всі його музичні твори, а також перекладені з грецької на українську мову Антігона Софокла, “Іліада” і “Одисея” Гомера і на грецьку мову “Слово о полку Ігоревім.”

Однак даремно ви будете шукати в Одесі згадок про перебування тут композитора. Навіть на будинку по вулиці Мерінга, 14, де жив Ніщинський, немає меморіальної дошки.

Час уже провеси ряд заходів по увічненню пам'яті композитора.

А. ВЛАДИМИРСЬКИЙ,
старший викладач Одеської консерваторії.
(“Літ. Газета”.)

АКТИВІЗАЦІЯ АРХЕОЛОГІВ В УКРАЇНІ

Ми вже кілька разів повідомляли про археологічні розшуки в Україні. Ці розшуки ніяк не зменшуються, а навпаки — зростають. Характерно, що їх роблять здебільша російські археологи, а не українські. Це один з доказів того, що Росія не довіряє не тільки українським археологам, а навіть і цілим українським науковим установам, хоч вони стало перебувають під контролею не тільки уряду й партії, а ще й МВС. Поруч з тим цей факт свідчить також і про майже цілковите винищення українських археологів.

На доказ цього містимо ще один передрук з “Літ. Газети” (Київ) про цікаві розкопки в Україні, роблені російськими вченими і російськими науковими установами. Це ще один з прикладів колоніального стану України в СРСР.

“Уже кілька років лєнінградські археологи вивчають далеке історичне минуле України. Цього року тривають розкопки на території УРСР.

До Києва прибув лавреат Сталінської премії, старший науковий півробітник Лєнінградського відділу Інституту історії матеріальної культури Академії наук СРСР професор М. К. Каргер. Він з 1939 року керує Київською археологічною експедицією, організованою Інститутом історії матеріальної культури Академії науки СРСР і Інститутом археології Академії наук УРСР.

В розмові з нашим кореспондентом М. К. Каргер сказав:

— Розкопки останніх років у Києві дали змогу багато відсунути дати зародження цього найстародавнього руського (!) міста. Зараз можна твердити, що ще в перших віках нашої ери на території Києва існували стародавні слов'янські поселення.

Цього року ми передбачаємо закінчення археологічних робіт, зв'язаних з вивченням Софіївського собору. Там знайдені стародавні мозаїчні підлоги XI віку, численні поховання під підлогою собору. Роботи, що проводилися навколо собору, дали багато цікавих відкриттів, що показують високий рівень техніки будівників. Так, виявлена величезна піч, в якій випалювалася цегла для

будівництва. Відкрита також стіна, якою було обнесено митрополичий двір.

Після завершення розкопок розгорнуться роботи по розчищенню і укріпленню стародавніх фресок, розписів та мозаїк собору. Цього року київська археологічна експедиція почне розкопки в стародавньому Вишгороді.

В Україну прибула також археологічна експедиція Державного Ермітажу під керівництвом директора Ермітажу доктора історичних наук професора М. І. Артамонова.

—Наша експедиція, — сказав М. І. Артамонов, — продовжуватиме вивчення пам'ятників бронзової епохи і скитського часу в районі Київщини та Поділля. Ці розкопки ми почали ще в 1946—1949 рр. Тепер ми будемо розкопувати поселення на річці Збруч, кургани навколо містечка Печери на Бузі, досліджуватимемо далі городище біля села Северинівки на річці Рова у Вінницькій області та городище поблизу Могилева-Подільського. Знахідки, виявлені нами в минулі роки, дають підстави сподіватись, що цього року при дальших розкопках будуть відкриті нові предмети для розв'язання багатьох наукових проблем.”

ВСЕКАНАДІЙСЬКИЙ ОПЕРОВИЙ ФЕСТИВАЛЬ

У лютому 1953 р. в Торонті відбудеться четвертий щорічний фестиваль, у якому візьмуть участь троє молодих досвідчених співаків, а саме — Тереса Грей, Едуард Джонсон та Ірина Салемка. Вони співатимуть головні партії у трьох операх, що їх уже намітили директори Торонтонської Асоціації Оперового Фестивалю при співпраці “Роял Консерватори Опера Компані”.

Отже, на тому фестивалі, що триватиме від 11 до 21 лютого в залі Роял Александра, ставитимуть повно “Мадам Батерфляй” Пуччіні, “Консуль” Менотті та Моцартову сатиричну оперу “Косі Фан Тутте”. Оперу “Консуль” і твір Моцарта ставитимуть в англійській мові, а для останньої буде використано новий переклад, що його зладив для Метрополітан Опера Томас Мартін; він же був гостем-диригентом на минулорічному оперовому фестивалі в Торонті. (“Кан. Сцена”)

САМОСТІЙНА УКРАЇНА

Виходить кожного місяця на 32 сторінках великого формату.

“САМОСТІЙНА УКРАЇНА” інформує про визвольні змагання українського народу на Рідних Землях;

“САМОСТІЙНА УКРАЇНА” містить статті на ідеологічні, історичні, культурні і господарські теми;

“САМОСТІЙНА УКРАЇНА” друкує твори сучасних українських поетів і письменників;

“САМОСТІЙНА УКРАЇНА” поширює освіту і формує державницький світогляд;

“САМОСТІЙНА УКРАЇНА” розглядає і обговорює актуальні проблеми міжнародного і українського життя.

Ціна одного примірника 30 центів.

Річна передплата \$3.00.

Замовлення слати на адресу:

INDEPENDENT UKRAINE
9421 Burnside Ave., Chicago 19, Ill., USA.

СОРОК П'ЯТЬ

(Продовж. з стор. 8)

Людмила Михайлівна сиділа скраю на лаві підсудних першою від партеру, де була публіка. Після її допиту, коли вона поверталася на своє місце, я всупереч суворому, похмурому, пригніченому тону, що панував тоді в атмосфері судового процесу, встав, міцно, з подякою потиснув і поцілував їй руку. Вона була моя сусідка ліворуч.

Не пасувала до загальної атмосфери в залі і льорнета, якої ніколи не покидала Людмила Михайлівна впродовж цілого судового процесу. Це викликало чимало посмішок серед публіки. Але вона не зважала на це, — вона була вища понад усе це.

За час процесу Людмила Михайлівна також склала дуже дотепну збірку уривків з народних пісень, під заголовком "Про що співали сорок п'ять стрільців", в якій кожному підсудному відповідно до його вдачі, поводження тощо вділила пісеньку на чотири рядки. На жаль ця збірка не збереглася, бо також дуже сподобалась комусь не то з прокурорів не то з оборонців, і до когось з них і потрапила до рук.

Засуджено Старицьку-Черняхівську на п'ять років суворої ізоляції. Через кілька місяців її разом з чоловіком, проф. Черняхівським, засудженим також на п'ять років, випущено і вислано з м. Києва до м. Юзівки (Сталіно) на Донбасі. Від 1936 року вони знову переїхали до Києва, де проф. Черняхівський помер 1940 року, а в перших днях війни Людмилу Михайлівну НКВД заарештувало разом із сестрою Оксаною Михайлівною, дружиною кол. міністра освіти УНР п. Стешенка, підступно забитою на вулиці в м. Полтаві 1918 р., і була чутка, що їх зразу ж по арешті розстріляно.

Людмила Михайлівна Старицька-Черняхівська — донька відомого поета й драматурга Старицького, основоположника українського побутового театру.

У Старицьких-Черняхівських була заміжня донька Рона. Її НКВД заарештувало десь 1938 року і з того часу вона її й не побачила. Були чутки, що Рона збожеволіла і перебуває десь у лікарні. Енергійна Людмила Михайлівна пробувала її відшукати, але це їй не вдалося і так ціла родина загинула.

Не можна обійти мовчанкою того, що до арешту сестер Людмили Михайлівни й Оксани Михайлівни в якійсь мірі спричинилася невістка останньої — дружина Ярослава Стешенка, що в часі вбивства Івана Стешенка був якраз при самому батькові ще хлопчиком, а в описуваний час помер на засланні десь на півночі. Ця невістка — жидівка і, як казали люди, співробітничала в НКВД.

7. **Гребенецький Олександр Зінов'евич**, 55 років, син священика, викладач 1-ої київської трудової школи.

Це "старий парубок", але позатим дуже симпатична й мила людина. Лагідний, урівноважений, розсудливий, він справляв на людей дуже добре враження. Після короткої розмови з Гребенецьким не важко було виявити в ньому вродженого педагога. Він, товариш акад. Єфремова з Київ-

ської Духовної Семінарії, пізніше закінчив Київську Духовну Академію і пішов учителювати спочатку в Тифлісі, потім в Кишеневі в Басарабії, а від 1917 року в Києві, ввесь час викладаючи географію. Отже, все його життя пройшло в педагогічній праці.

О. Гребенецький, хоч і належав до центральної шістки СВУ, чому найбільше сприяло його давнє товаришування з акад. Єфремовим, не був політичним діячем, бо й не мав до того відповідних здібностей. Підчас слідства і на самому процесі тримався спокійно; часто тільки згадував і турбувався про долю своєї старенької матері.

На суді серед інших запитань, голова суду Приходько дав йому й таке запитання: "Чи доводилось вам переховувати в себе комуністів за часів буржуазно-капіталістичної влади Денікіна?" — "Так", відповів він. "Ви можете сказати, кого саме?" — далі запитав Приходько. На це Гребенецький відповів: "Одного з присутніх тут прокурорів", — маючи на оці Панаса Любченка, якого він справді колись переховав у своїй хаті, і тим врятував його. Не зважаючи не це засуджено Гребенецького Олександра Зінов'евича на 6 років суворого ув'язнення. Ці шість років він відбув у Ярославлі і дістав призначення на поселення десь у Сибіру, але тим часом вирішив відвідати свою матір і приїхав до Києва. У день приїзду, через кілька годин згодом, його заарештовано і від того часу слід за ним замело.

8. **Черняхівський Олександр Григорович**. 60 років, проф. Київського Медичного Інституту.

Бувають люди мовчазні, які не люблять багато говорити. До категорії таких людей належав і покійний проф. Черняхівський — чоловік письменниці Людмили Михайлівни Старицької-Черняхівської. Не перебільшуючи, він був втіленою мовчанкою. Говорив більше, хіба що викладаючи лекції, як професор, і то не розсипаючись зайвими словами, що не стосуються до змісту його викладів. Його дружина, Людмила Михайлівна, оповідала, що навіть їхнє сватання відбулося в мовчанці. Тільки радісний вираз очей і радісна посмішка промовляли за те, що він був щасливий, дізнавшись про її згоду віддати йому своє серце.

Проф. Черняхівський мав ще одну особливість. Він був проф. гістології і мабуть через те ні про що інше не хотів говорити. За нього говорили: "Хіба це людина — це гістолог", або "це сама кістка", хоч до останньої він своєю зовнішністю найменше був подібний, бо був огрядний, високий і гарний.

Обидві ці властивості проф. Черняхівського в повній мірі виявилися й на процесі. Спокійний, задумливий, мовчазний. Іноді здавалося, що всі його думки охоплені кістками, його улюбленою гістологією. Тільки коли судова справа набирала гострішої форми й характеру, коли, як висловився один оборонець, — жид Обухівський, "запахло кривцею", видно було, що проф. Черняхівський боляче переживав трагічне становище, в якому опинився цвіт української інтелігенції, чималою часткою якої і в великій мірі був і він сам.

Засуджено проф. Черняхівського, як і його дру-

жину, на п'ять років суворого ув'язнення. Невдовзі його з дружиною випущено на волю і він професорував якийсь час в Юзівці (м. Сталіно) на Донбасі, а потім знову в Києві. Помер 1940 року. Коли б не тяжкі й трагічні обставини життя, проф. Черняхівський міг би ще чимало дати українській науці і суспільству.

9. Ганцов Всеволод Михайлович, 37 років, проф.-філолог, колишній член партії У. С. Ф.

Серце здригається, коли згадати, що ця людина пропала для української філологічної науки і для українського суспільства в повному розквіті своїх сил.

Проф. Ганцов учень всесвітньовідомого дійсного члена Російської Академії Наук проф. Шахматова, відомого українському суспільству тим, що ще за царських часів, перед 1914 роком, ставши в оборону прав українського народу, написав був подання до Державної Думи в формі наукової статті, де довів, що українська мова не "наречіє", "діялект", "говірка" російської мови, як це твердили тоді російські чорносотенці, а окрема, цілком самостійна мова в сім'ї словянських мов.

Проф. Ганцов, скінчивши Петербурзький Університет, працював у тому самому університеті, бо його, як надзвичайно здібного, акад. Шахматов залишив при собі. Проте, як тільки вибухла революція 1917 року, проф. Ганцов зразу переноситься на рідний ґрунт, в Україну і працює у Всеукраїнській Академії Наук в її історично-філологічному відділі, одночасно займаючи посаду редактора Словника живої мови. З повним правом можна сказати, що український нарід втратив в особі проф. Ганцова зірку своєї філологічної науки.

Проф. Ганцов був невеличкий на зріст, говорив трохи в ніс і зовнішньо виглядав похмурим і наче трохи суворим, але разом із тим був лагідної вдачі. Безпосередність, простолінійність, скромність крицева твердість у переконаннях — основні властивості його вдачі. У товаристві надзвичайно мила людина, він умів розважити навіть у прикрі моменти життя. Не абиякий анекдотиста, а пам'ять мав таку багатющу, що мало не всі видатні речі з літератури він міг читати з пам'яті, навіть Декамерона.

Підчас передсудового слідства проф. Ганцов велику надію покладав на високу принциповість акад. Єфремова, бо мав його за дуже принципову людину. Він не припускав у думці, що акад. Єфремов може поступитися в своїх принципових засадах, а тим більше виводити на слизьке інших і тим самим, як він висловився, "допуститися великої національної катастрофи". Та, на жаль, його надії не справдилися і він сам це признав пізніше підчас самого процесу.

Перед процесом на підставі своїх міркувань, він був певний, що йому припаде тільки якихось три роки ув'язнення. Він не цілком визнав свою провину ні на передсудовому слідстві, ні на судовому процесі. На судовому допиті він тримався незалежно, не втрачаючи своєї високої гідності. Проте, його прогноза не справдилася.

Засуджено проф. Ганцова на 8 років суворої ізоляції, але що з ним сталося, невідомо, бо жодних чуток за нього не було. Він був неодружений ще, а жінка, що з нею він мав намір пов'язати своє життя, того самого часу також десь зникла

за мурами ГПУ. Це була Ольга Трохимівна Андрієвська.

10. Павлушков Микола Петрович, 26 років, син священника, студент Київського ІНО (Інституту Народньої Освіти).

Це — сестринень акад. Єфремова. Батько його росіянин і був священиком десь на Московщині, але він сам виховувався в родині В. Дурдуківського і акад. Єфремова. Виховання дістав правдиво-українське і вийшов із нього справжній український національний борець.

Студ. Павлушков був організатором й провідником організації СУМ (Спілки Української Молоді), з якої ГПУ і почало монтувати всю справу СВУ. На передсудовому слідстві він списав багато паперу, давши надмірну волю перу. На судовому допиті не обійшлося без курйозу. Оскільки в своїх свідченнях студ. Павлушков написав, що СУМ готувався до терористичних замахів на високих большевицьких провідників, голова суду п. Приходько запитав його, яку зброю мав у своєму розпорядженні СУМ. На це студ. Павлушков відповів, що вони мали тільки пістоль системи "Монтекріст". Це викликало не тільки сміх серед офіційних осіб, але й серед численної публіки. Як шило з мішка вийшла несерйозність цього моменту в цілій справі.

Засуджено студ. Павлушкова на 10 років суворої ізоляції. Його доля невідома, бо по десятих роках на волю він не вийшов.

11. Матушевський Борис Федорович, 22 роки, син дідача, студ. Київського ІНО.

Це дуже симпатична й мила, можна сказати, дитина, і своєю зовнішністю й вдачею. Гарний на вигляд, з рум'янцями на молодому ще дитячому обличчі, вихований, з благородними, ніжними манерами, він викликав замилювання у всіх, хто його тоді тільки бачив.

Студ. Борис Матушевський син відомого українського діяча, а на останку посла УНР в Греції Федора Матушевського, який і помер у місті Софії. У Бориса було ще два брати; один, молодший, що без суду тоді таки пішов десь поневірятись в північні краї Євразії, а другий є на еміграції, бо був при батькові в Софії. В Києві зосталась була тільки мати, що враз 1930 року втратила тих двох синів, що мала при собі.

Не зважаючи на свої молоді роки, студ. Борис Матушевський виявляв чималу твердість своєї вдачі і вже тоді подавав надії, що з нього вийде не абиякий борець за українську ідею.

На процесі, коли в судді і прокурорів був намір вважати, що Борис Матушевський потрапив у цю історію, перебуваючи під цілковитим впливом студ. Павлушкова і що вся провина за нього падає на останнього, Борис рішучо запротестував, почав доводити, що він намовляв Павлушкова на цю роботу і просив суд усю провину покласти на нього, а Павлушкова виправдати.

І ось тут постала зворушлива картина, як ці два милі юнаки почали змагатися перед суддями на перебирання на себе всієї вини, щоб вигоридити з біди другого, бо Павлушков, підтримуючи намір суддів, сам доводив, що таки він винен, що втягнув ще надто молодого Матушевського до такої роботи.

(Далі буде)

ФІЛЬМОВИЙ ГЕНІЙ — НОРМАН МЕК ЛЯРЕН

На шостому Единбурзькому міжнародному фестивалі, що відбувся цього літа, молодий канадієць шотландського походження, Норман Мек Лярен, дав зразок чогось досі небувало в фільмовому світі та здобув нагороду за найкращий експериментальний фільм. Фільм, що його нагороджено (на фестивалі було 270 фільмів з 40 країн світу), є, можна сказати, фільмом без картин, а скорше чарівним калейдоско

ОЩАДЖУЙ!
Зменши удвоє
видатки
на куріння.
Машинка робить
твої власні
цигарки.

V-Master
ЦИГАРКОВА
МАШИНКА

5 раз
за
один

V-Master
Папір звичайний
або "вет пруф"
на 200 цигарок
14 центів
В кожній тютюно-
вій крамниці

пом синхронізованих візерунків з імпресіоністичним музичним супроводом.

Автор — ще зовсім молодий (38 літ) експериментатор у ділянці кольору й звуку — може стати в фільмі тим, чим Пікассо, Делі й інші стали для малярства. Мек Лярену техніку фільмування застосували вже раніше, але ніхто не мав такого успіху, як він. Глядач бачить низку контурів і тіней, пов'язаних із собою чимсь підсвідомим: все це є неокреслене, але знайоме кожному.

Музика для супроводу цих картин є в Мек Лярена імпресіоністична, а деколи його власна, яка відповідає його кольоровим "картинам".

У фільмі "Нейберс" ("Сусіди") Мек Лярен скористав з кольорів і музики, щоб передати конфлікт між двома приятелями. Інші його філь-

НАРЕШТІ ПОЛЕКША ВІД АСТМИ

"Після довгих мук від астми, я майже втратив надію знайти ліки, які б мені допомогли", — пише нам А. Десфорд, Іст Драйв, Каністон, Онт. "В холодну, вогу погоду я душився, задихався, мучився намагаючись дихнути. Лоб і вилиці боліли. Я з вдячністю говорю про **RAZ-MAH**. Справді: це ліки, які мені негайно допомогли."

Тіштеся полегошою від астми, хронічного бронхіту та сінної лихоманки. **RAZ-MAH** уможливує вільне дихання та викашлювання. Купіть **RAZ-MAH**, 65 ц, \$1.35 в аптеці. R-59

ХАТНІ ПОРОХИ ПІДСИЛЮЮТЬ

БРОНХІТ

"Час від часу почуваю себе погано, особливо в холодну погоду, від астми та бронхіту", — пише п. Д. Лавін Нельвіль, Онт. "Деякі харчі і навіть порошок викликають напад хвороби. Я починаю чхати, задихатися, намагаючись дихнути, а потім нападає дошкульний кашель. Моїм щастям було спробувати **RAZ-MAH**. Коли я вжию **Raz-Mah**, то я певен скорої полегші від чханя, задишки та кашлю!"

Дозвольте **RAZ-MAH**-ові зменшити ваш кашель та бронхіт. Так само й від астми та сінної лихоманки, купіть **RAZ-MAH** в аптеці за 65 ц, \$1.35. R-60.

ми — "Фідел-ді-лі", "Бугі Додел" та "Пен Йойнт Перкашен" — критика прийняла з захопленням.

Ч. 1. з серії...

Calvert's CANADIAN NOTEBOOK

Ось це перший лист з циклу листів для нових канадієць. У наших листах будемо писати про забезпечення від безробіття, про пенсію для старих людей, про канадійське законодавство, банкову систему, гроші, як теж і про всякі види промислу і про те, де він розвивається.

Надіємося, що ці статті будуть для Вас цікаві та допоможуть Вам скористати з добродійств прибраної Вами батьківщини.

Канада — це велика країна, що має 3.845,774 квадрат. миль (1 миля — 1.6 км). Канада простягається від Атлантичного до Тихого океану на просторі 3,986 миль. Вона займає мало що не половину Північно-Атлантийського континенту, трохи більше як увесь простір Європи. З усього простору 3,5 мільйонів квадрат. миль, управна площа займає тільки півмільйона кв. миль; зате на решті трьох мільйонах кв. миль Канада має великі мінеральні багатства.

Канада багата також дуже на воду. Водяна площа займає понад 6% усього простору Канади. Великі озера — озеро Сепіріор, озеро Мичіган, оз. Гюрон, оз. Ірі та оз. Онтаріо з рікою св. Лаврентія — творять дуже важливу систему водяних шляхів Канади. Кораблі можуть перепливати всередині країни шлях довжиною в 2,338 миль, починаючи від початків ріки св. Лаврентія аж до краю озера Сепіріор.

Автор цього листа буде дуже вдячний за всі завваги й думки щодо наступних статей і передасть їх Управі Фірми Калверт.

На другий місяць — Східні Провінції Канади.

Calvert DISTILLERS LTD.
AMHERSTBURG, ONTARIO

Мек Лярен працює в Канадській краєвій фільмовій раді і тут зробив 18 короткометражних фільмів, вживаючи різної техніки. Він малює, креслить, гравірує на фільмі, деколи об'єднує креслення з фотографією, а поруч застосовує тривимірну стереоскопічну техніку фільму. Його кольори вражають людські почуття так, як музика.

Досі Фільмова рада обмежувала продукцію його фільмів до 16-міліметрової стрічки, тому тих фільмів не можна було оглядати у звичайних комерційних кінотеатрах. Однак у плані є пустити в обіг його фільм "Сусіди" на нормальній 35-міліметровій стрічці в Канаді та 44 інших країнах. Поки це здійснять, канадська публіка матиме змогу побачити цей фільм на 16-міліметровій стрічці, висвітлюваний у прилюдних бібліотеках.

Народився Мек Лярен у Глазго, Шотландія. Експериментаторську фільмову роботу розпочав у 1932 р., маючи 18 років. Його праці звернули на себе увагу Джона Граерсона, теж шотландця, який виготовляв документальні фільми для британського уряду. У 1939 р. Мек Лярен виїхав до Нью Йорку, де виробляв фільми для Гуггенгайм-Музеум оф Нон-Об'єктів Арт. Коли ж під час війни Граерсон прибув до Канади, щоб організувати Краєву фільмову раду, тоді з ним при-

їхав і Мек Лярен.

Це спокійної, вникливої вдачі людина, зайнята своєю працею над фільмами до тієї міри, що деколи забуває цілими тижнями про свою заробітну платню, яку треба було взяти. Мек Лярен вдоволений зі своєї праці в Канаді та не нарікає на відносно скромну платню, яку йому дає канадський уряд (6,000 дол. річно). В Голівуді він одержав би далеко вищу платню і нерозумно її пропонували. Але Мек Лярен відкидає пропозиції, бо голівудські фільми на його думку є "юнацькими" творами. ("Канадська Сцена").

НОВІ КІНОФІЛЬМИ В УКРАЇНІ

Як повідомляє заступник міністра кінематографії УРСР О. Левада, Київська кіностудія художніх фільмів зараз має у виробництві шість художніх фільмів, включаючи короткометражний фільм "Адмірал" і фільм-виставу "В степах України" О. Корнійчука.

На тій же Київській кінофабриці найближчим часом починають виробництво таких фільмів: "Над Черемошем" — сценарій М. Стельмаха (дивись про цей сценарій у "Н. Д." ч. 32), "Флотилія відважних" — сценарій Г. Плоткіна, "Кришталевий кубок" — сценарій П. Лубенського і Г. Безорудька, "Чемпіон" — сценарій В. Єжова і В. Соловйо-

ва, "Композитор Лисенко" — сценарій Г. Колтунова, "Головний проспект" — сценарій Кушніренка та "Андрій Ярош" — сценарій С. Лазуріна.

Характерно, що в радянській пресі нема повідомлень про працю Одеської кінофабрики "Українфільму". Чи вона по війні не відбудована, чи може передана в розпорядження "старшого брата" — якогось там "Мосфільма" чи "Арткіно"?..

"ХАЙ Я ПОМОЖУ ВАМ" —

говорить п. Й. Г. Темплегон до всіх, що терплять на

РЕВМАТИЧНІ ТА АРТРЕТИЧНІ БОЛІ

"Протягом останніх 45 літ тисячі людей здобули полегшу від болів тому, що Т-В-С дає так часто такі добрі наслідки, що він сьогодні є найпоширенішим у продажу ліком у Канаді проти артритизму, ревматизму, невралгії та ламбего. Дозвольте ними допомогти Вам. Купіть пуделко за 65 ц. або за \$1.35 в аптеці ще сьогодні. Т-868

КОБЗАР ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

у 4-ох томах

з наголосами, вичерпними статтями й поясненнями біографічними, літературно-критичними й історичними до кожного твору,

під редакцією д-ра Леоніда Білецького.

I. том уже продається, II. том друкується й незабаром поступить у продаж.

ЦЕ ЛЮКСУСОВЕ ВИДАННЯ

перше й єдине на американському континенті з ілюстраціями, частина яких у барвах оригіналів, у твердій полотняній мистецькій оправі і мистецькій суперобкладинці,

Української Вільної Академії Наук

і Видавничої Спільки "Тризуб", її накладом.

Ціна по передплаті за всі 4 томи	\$20.00
окремий том	\$ 6.50
при зголошенні до переплати	\$10.00
решта — по \$5.00 до трьох місяців.	

Зголошуватись на адресу:

Ukrainian Free Academy of Sciences
P. O. Box 3626 Sta. B., Winnipeg, Man., Canada.

ЙОСИП ГІРНЯК У ТОРОНТІ

15-го й 16 листопада ц. р. в залі УНО відбудуться дві вистави гостей з Нью Йорку. Одна за участю відомого актора Й. Гірняка та О. Добровської "За двома зайцями", М. Понеділка — М. Старницького, а друга "Боярня" Л. Українки, що буде виконана колишніми членами Театральної Студії Й. Гірняка.

На терені міста Торонта Й. Гірняк з'являється вперше.

В зв'язку з цим — кілька слів про нашого визначного майстра сцени.

57-річний Й. Гірняк — жива історія сторінок театру "Березіль" керівник якого Л. Курбас одержав першу нагороду 1927 р. в Парижі за свою режисерську працю.

Почав він, Й. Гірняк, свій акторський шлях у 1914 р. в аматорських виставах Січових Стрільців. У 1915 році виступав у театрі "Руської Бесіди". Від 1919 р. працював у театрі ім. Франка, а 1922 р. вступив у Києві до новоутвореного мистецького об'єднання "Березиль", займаючи там чоловіче становище аж до часу арешту, що стався в кінці 1933 р., безпосередньо після розгрому "Березіля" й арешту його керівника — Л. Курбаса.

Засланий Й. Гірняк опиняється в Чібію на півночі Уралу. Там рубав ліс і копав котловани під будівлі, аж згодом вибився через винятковий окторський талант до місцевого театру для ув'язнених.

Можливість повернутись в Україну з'явилася лише 1940 р., і Й. Гірняк осів на праці в колгоспному театрі м. Черкас.

В кінці 1942 р. переїхав до Львова і там zorganizував трирічну драматичну школу, виявивши себе чудовим театральним педагогом. Одночасно поставив у львівському театрі "Гамлета" В. Шекспіра та кілька інших вибраних вистав. Від 1945 р. до 1951 р. вкупі з арт. О. Добровльською керував Театральною Студією, що була одною з найвизначніших подій театрального життя на еміграції. (в.р.)

З НОВИХ ВИДАНЬ

Леонід Полтава, "У ВИШНЕВІЙ КРАЇНІ", новелі, стор. 40, в-во "Сучасна Україна", Мюнхен, Німеччина, 1952. До збірки додана післямова І. Кошелівця.

МАЄМО НА СКЛАДІ ТАКІ ДИТЯЧІ ВИДАННЯ:

1. "ДВІ КАЗОЧКИ" (нове видання) народні казки з гарними малюнками, кольорова обкладинка, стор. 16, ціна — 20 центів.
2. "ЛИСИЧКА - СЕСТРИЧКА І ВОВК ПАНІ-БРАТ" (нове видання), народна казка, з малюнками, стор. 16, ціна — 15 центів.
3. "ІВАСИК-ТЕЛЕСИК", народня казка з малюнками, кольорова обкладинка, ціна — 15 центів.
4. "ЯЙЦЕ-РАЙЦЕ" (нове видання), народня казка з малюнками, кольорова обкладинка, ціна — 25 центів.
5. "МОЯ ЗБІРОЧКА" (нове видання), — багато ілюстрована книжечка, де є народня казка "Костинин син", віршована казка Наталі Забіли "Сорока-Білобока", пісня-гра з нотами "Яблунька" — текст Н. Забіли, муз. П. Козицького. Ціна — 25 центів.

Замовляти:
NOWI DNI

Box 452, Term. "A", Toronto, Ont., Canada.
Книгарням і кольпортерам опуст.

Діма, "РОСЯНІ ЗОРІ", поезії, стор. 31, в-во "Сучасна Україна", Мюнхен, Німеччина, 1952.

Р. Кіплінг, "ОТ ТАК КАЗКИ!", переклад Юрія Сірого, 3 видання, ілюстрації автора, одвокольорова обкладинка П. Холодного, стор. 43, наклад: 3.000, в-во Юрія Тіщенко, Нью Йорк, США, 1952.

УВАГА!

УВАГА!

Заходами окремого комітету в Торонті, вже появилася друком і поступила в продаж, відома повість Уласа Самчука "Волинь" ч. I — "Куди тече та річка".

Книга має 314 стор тексту, у поновній редакції, на гарному папері, мистецьке оформлення Михайла Дмитренка. Ціна брошурованого примірника \$2.75, у гарній, полотняній оправі — \$3.75. Для кольпортерів, що беруть більшу кількість примірників, як також для книгарень 30% опушту.

Замовлення шліть на адресу:

E. Pasternak, 429 Glenlake Ave.,
Toronto 9, Ont., Canada

Громадський Комітет видання "Волинь"
Уласа Самчука.

ЄДИНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ СКЛАД ВУГІЛЛЯ
В ТОРОНТІ

SCARBORO FUELS

Власник: Є. Охїтва

Продаємо добре чисте вугілля, маємо на складі тверде і м'яке вугілля, а також різне вугілля до стовкера і бловера, продаємо також дрова. Гарантуємо добру обслугу.

Замовлення слати:

SCARBORO FUELS — St. Clair Ave. East, Scarboro
Junction — Tel.: Zone 7—207.

КУПУЙТЕ!

ПРОДАВАЙТЕ!

Доми, підприємства і всякі інші нерухомості за посередництвом найбільшого в Онтаріо українського бюро посередництва

R. TESLIA — Real Estate

Бюро в Торонті:

1. 863 Bloor Str. W.
Tel. KE. 9459

2. 575 Queen Str. W.
Tel. WA. 2646

Бюро в Гамільтоні:

1294 King Str. East,
(Піг Майн)
Tel. 93559

Проводимо асекурацію від вогню, асекурацію авт тощо.

Обслуга чесна, скоро, фахова!

НАЙКРАЩІ РЕЧІ І ПО НАЙНИЖЧИХ ЦІНАХ КУПИТЕ В УКРАЇНСЬКІЙ КРАМНИЦІ

G. Luk's Electrical Appliance Company

Маємо великий вибір електричних й газових кухонь (Мофет стов), холодильників, пральних машин, машин до чищення підлог та килимів, радіоапаратів, диванів (честерфілди), п'яно-акордіони та інше.

ГАРАНТУЄМО: НИЗЬКІ ЦІНИ, ВИГІДНІ СПЛАТИ, ГАРНУ ОБСЛУГУ ТА ДОБРУ ЯКІСТЬ КУПЛЕНИХ У НАС РЕЧЕЙ.

797-799 DUNDAS ST. W. TORONTO, ONT.

— Телефон: WA 9228

ФАРБИ

і

ТАПЕТИ — (WALLPAPER)

купите найліпше в

**METROPOLITAN
PAINT & WALLPAPER CO.**

795 Dundas St. W. — EM. 4-6597
Toronto, Ontario

Власник: ОЛ. ОХРИМ

Л. ЛУНСЬКИЙ ОКУЛІСТ

Екзаменуємо очі, добираємо окуляри на різні недомогання очей, нервовість і болі голови.

Говоримо по-українськи

470 College St. W., RA 3942

НАЙ ВІДЖИВНІШИЙ
СТРАВНІШИЙ
ДЕШЕВШИЙ ХАРЧ,

ЩО МАЄ В СОБІ ВСІ ВІТАМІНИ, ЦЕ

МОЛОКО

І МОЛОЧНІ

ПЕРЕТВОРИ

СПОЖИВАЙТЕ

ВИСОКОВАРТНІ ПРОДУКТИ

ЄДИНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОЧАРНІ

ROGERS DAIRY Ltd.

459 Rogers Road, Toronto, Ont.

Phone: JU. 7193.

ГАРНІ Й ДОБРІ РЕЧІ ПО НАЙМЕНШИХ ЦІНАХ КУПИТЕ В УКРАЇНСЬКІЙ КРАМНИЦІ

Royce Radio Furniture & Co.

ВЛАСНИК: ЛЕВ ДОПТА

Маємо великий вибір меблів, радіоприймачів, електричних та газових кухонь, холодильників, пральних машин та інших господарських речей.

МИ ВАМ ПРОПОНУЄМО: ЯКІСНІ РЕЧІ, НИЗЬКІ ЦІНИ, ВИГІДНІ СПЛАТИ, ЧЕМНУ ОБСЛУГУ.

Наша адреса:

1529 Dupont St. Toronto, Ont.

Телефон: LL 0175